

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Форма навчання денна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Розвиток туризму у Харківській області: стан та перспективи»

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Дяченко Анна Ігорівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., Карпенко Юрій Вікторович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2020

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	5
1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні.....	5
1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні.....	15
1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності.....	25
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	34
2.1. Організація туристичної діяльності у регіоні.....	34
2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні.....	44
2.3. Основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні.....	62
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Туризм, як чинник матеріального і духовного розвитку, є найважливішою комунікабельною, та високорентабельною сферою соціальної діяльності суспільства. Сучасний туризм є одним з перспективних напрямів економічного розвитку України, окремих місцевостей. Він стає ефективним засобом формування ринкового господарювання, надходження чималих коштів до державного та місцевих бюджетів. Харківський регіон має вагомі передумови, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному відношенні регіонів України, Європи. Область має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору та фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у т. ч. природно-оздоровчі ресурси, великий потенціал щодо розвитку різноманітних видів туризму.

Питанню дослідження туристичної привабливості регіонів присвячено чимало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: О. О. Бейдика, О. В. Бабаєвої, І. М. Дишлового, Г. О. Горінної, Т. І. Ткаченка, А. А. Требуха, О. О. Любіцевої, М. М. Поколодної, Т. І. Ткаченка, та інших. Однак, залишаються недостатньо дослідженими питання привабливості Харківського регіону для туристів. Отже, все вищевказане обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи та її актуальність.

Мета роботи полягає у проведенні комплексної оцінки стану розвитку туризму в Харківському регіоні та обґрунтуванні напрямів його удосконалення.

Об'єкт дослідження – процеси розвитку туризму в Харківському регіоні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку туризму на регіональному рівні.

Для досягнення поставленої мети у роботі необхідно вирішити такі основні завдання:

- визначити соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні;
- дослідити природно-ресурсну базу розвитку туризму в регіоні;

- розглянути історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності;
- проаналізувати організацію туристичної діяльності у регіоні;
- дослідити особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні;
- обґрунтувати основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: системного та критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали Закони України, Кодекси України, Постанови Уряду, Кабінету міністрів України й інші правові акти, інформація Державного комітету статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2019» (м. Полтава, 19 листопада 2019 р.), який проводився у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Результати дослідження можуть бути корисні органам влади в Харківській області при формуванні програмних документів, які направлені на розвиток сфери туризму, та прийнятті управлінських рішень.

РОЗДІЛ 1

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні

На розвиток туризму в регіонах України впливають такі основні чинники [12]: конкурентний – посилення конкурентної боротьби на усіх ринках, особливо нецінової конкуренції – конкуренції в області якості туристичного продукту, та управління різними інноваційними проектами; виробничий – поступовий перехід від фордизму до постфордизму як способу організації виробництва туристичного продукту, що передбачає заміну масового виробництва туристичного продукту індивідуальним, вертикальної організації праці – горизонтальною, низької індивідуальної відповідальності – співучастю персоналу у процесі створення туристичного продукту.

Вищеперелічені чинники ведуть від територіальної диференціації та поділу праці до його територіальної інтеграції, від гомогенних регіональних ринків – до диференційованих, а в цілому – від національної регіональної політики – до регіональної на рівні окремих суб'єктів України. Отже, чинники, які впливають на розвиток індустрії туризму в регіоні, в подальшому сприяють створенню додаткових можливостей для залучення інвестицій, збільшення зайнятості та вирішення інших нагальних регіональних проблем, тобто вони одночасно стають умовами, індикаторами успішного соціально-економічного розвитку туристичних регіонів у майбутньому.

Таким чином, необхідно враховувати вплив цих змін на конкурентоспроможність туристичних регіонів. Наприклад, для регіонів це означає, що одні області розвиваються як економічно сильні, які здатні мобілізувати власні ресурси, та залучити додаткові інвестиції. Інші – залишаються на периферії, треті розвиваються лише в окремих галузях, специфічних сферах. У зв'язку з цим актуальним є питання про те, які чинники

повинні в першу чергу враховувати регіональні організації в індустрії туризму, і які повинні використовувати регіони для підвищення своєї конкурентоспроможності.

Існує велика кількість чинників, які впливають на розвиток туризму в регіонах, тому доцільно їх згрупувати. Для цього в теорії і практиці менеджменту туризму використовуються різні критерії, тобто ознаки, на підставі яких здійснюється класифікація. Існують різні підходи [1; 2; 12] до виділення критеріїв, на підставі яких можна групувати чинники. Пропонуємо наступну класифікацію на підставі таких критеріїв:

1. За способом розвитку. Усі чинники соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності туристичного регіону доцільно розбити на дві великі групи: статичні та динамічні [11, с. 55]. До статичних відноситься сукупність природно-кліматичних чинників та культурно-історичні чинники (пам'ятники архітектури, історії, культури тощо). До динамічних належать: демографічні, соціально-економічні, матеріально-технічні та політичні чинники, які можуть мати різну оцінку, їх значення змінюється в часі, і просторі.

2. По відношенню до середовища функціонування туристичного регіону. Як і будь-яка економічна система, туристичний регіон має внутрішнє і зовнішнє середовище [3], які взаємодіють. Ці зв'язки можуть бути як прямого, так і непрямого впливу. Для якісної характеристики та оцінки динаміки внутрішнього середовища досить проаналізувати наступні групи чинників, що характеризують виробничо-ресурсний потенціал регіону: структуру регіонального ринку; кадровий потенціал регіону; регіональний бюджет; стратегію розвитку регіону, а також чинники, які безпосередньо впливають на регіональний туризм, до яких відносяться матеріально-технічні чинники (розвиток засобів розміщення, транспорту, підприємств харчування, рекреаційної сфери, роздрібною торгівлі тощо).

До внутрішніх чинників відносяться ті, які характеризують функціонування туристичного ринку: процеси попиту, пропозиції і розподілу;

зростання ролі сегментації ринку; підвищення значення координації діяльності в туризмі та активізація процесів; залучення засобів масової інформації (ЗМІ) та зв'язків з громадськістю до просування, реклами та реалізації розроблених туристичних продуктів; підготовка кадрів; зростання ролі приватного туристичного бізнесу. Зовнішнє середовище туристичного регіону прямого впливу включає взаємозв'язок з партнерами: зовнішніми постачальниками товарів та послуг; зовнішніми споживачами; регіонами-конкурентами; фінансовими організаціями; транспортними підприємствами тощо.

Середовище непрямого впливу на розвиток туризму в регіоні може містити декілька груп чинників: загальноекономічні (рівень доходів населення); загальнополітичні (стабільна політична ситуація у регіоні – необхідна умова успішного функціонування туристичного бізнесу); науково-технічні (в даний час завдяки науково-технічному прогресу (НТП) скорочується час перебування в дорозі при подорожах на далекі відстані; удосконалюються стандарти сервісного обслуговування на транспорті, який стає все більш комфортабельним; з'являються нові прямі авіарейси, швидкісні магістралі (автомобільні, залізничні) тощо); демографічні (вік населення регіону, підвищення рівня освіти, культури, естетичних потреб населення, наслідком чого є прагнення людей познайомитися із побутом, історією, культурою, умовами життя в різних країнах).

3. За способом впливу на функціонування та розвиток туризму в регіоні. Традиційно у літературі [1; 3] виділяють позитивні (екстенсивні, інтенсивні) та негативні (стримувальні) групи чинників. До позитивних екстенсивних чинників відносяться: зростання чисельності працівників, будівництво нових об'єктів інфраструктури туризму. Позитивні інтенсивні чинники – підвищення кваліфікації персоналу; розвиток професійно-кваліфікаційної структури; технічне удосконалення матеріальної бази на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу; підвищення корпоративної культури, культури обслуговування клієнтів, якості обслуговування споживачів; індустріалізація, технологізація та комп'ютеризація регіонального туризму; раціональне

використання наявних у регіоні ресурсів тощо. До негативних чинників впливу на розвиток туризму в регіоні, відносяться кризи; зростання зовнішньої заборгованості; політична нестабільність; зростання цін на предмети споживання; безробіття, страйки, криміногенна обстановка; фінансова нестабільність (інфляція, стагнація валют); скорочення обсягів особистого споживання; екологічна ситуація; банкрутство туристичних фірм; посилення туристичних формальностей; невиконання туристичними фірмами своїх зобов'язань тощо.

4. За способом вимірювання. У зарубіжній теорії і практиці в даний час [76, с. 88] прийнято розділяти «жорсткі» та «м'які» чинники. Під «жорсткими» розуміються кількісно вимірювані чинники: орієнтовані на виробничі ресурси (земля, персонал, капітал); орієнтовані на виробництво і збут продукції (близькість партнерів по кооперації, інфраструктура, структура населення і споживання); встановлені державою податки, система господарювання, субсидії і програми підтримки. Як «м'які» чинники доцільно виділити: стабільність політичної ситуації; стабільність суспільного клімату; регіональну структуру економіки і окремих підприємств; якість системи освіти та професійної підготовки кадрів; оснащення регіону ВУЗами, дослідницькими організаціями; наявність чинників, які орієнтовані на виробництво туристичних послуг, а також економічний та податковий консалтинг, реклама, маркетинг тощо.

На розвиток туризму в Харківському регіоні впливають такі соціально-економічні чинники, як: рівень соціально-економічного розвитку регіону; населення як споживач та виробник туристичних послуг; наявність туристичних ресурсів у регіоні; рівень розвитку туристичної та транспортної інфраструктури. Розглянемо детальніше вплив зазначених чинників на розвиток туризму в Харківській області.

Харківська область розташована на північному сході України, межує з такими областями: на півночі та північному сході – Білгородською (Росія), на сході – Луганською, на південному сході – Донецькою, на південному заході –

Дніпропетровською, на заході – Полтавською, на північному заході – Сумською. Територія області займає 31,4 тис. км² (5,2 % території України) та є прикордонною [15, с. 34]. На рисунку 1.1.1 схематично зображено географічне положення Харківської області.

Рисунок 1.1.1 – Географічне положення Харківської області [15, с. 35]

Як свідчать дані рис. 1.1.1, регіон посідає 4-е місце в країні, поступаючись лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям

Адміністративно-територіальний устрій Харківської області представлений 27 адміністративними районами, 17 містами, у тому числі, 7 з них мають обласне значення (м. Харків, м. Ізюм, м. Куп'янськ, м. Лозова, м. Люботин, м. Первомайський, м. Чугуїв). У регіоні налічується 61 селище міського типу, 381 сільська рада, 1677 сільських населених пунктів. Місце кожного адміністративного району за площею, чисельністю та щільністю населення представлено у додатку А. Як бачимо з додатку, найбільшу територію в області займає Балаклійський район, а найменшу – Чугуївська Лозійська міські ради. За чисельністю населення перші місця займають м. Харків, Харківський та Дергачівський райони. Найбільше скупчення населення спостерігається в м. Харкові, м. Лозове та м. Чугуєв.

Вигідне географічне розташування та наявний природно-ресурсний потенціал сприяють прискореному соціально-економічному розвитку туризму у регіоні, внаслідок чого він займає вагомe місце в економіці України (таблиця 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Харківська область у економіці України [51; 53]

Показник	Харківська область	Україна	Питома вага, %
Територія, тис. км ² (станом на 2019 р.)	31,4	603,5	5,2
Кількість наявного населення, тис. осіб (станом на 2019 р.)	2 675,6	45 153,2	5,9
Частка міського населення, тис. осіб (станом на 2019 р.)	2 168,3	32 574	6,7
Частка сільського населення, тис. осіб (станом на 2019 р.)	507,2	12 579,2	4,0
Щільність населення, осіб на км ² (станом на 2019 р.)	87,0	75,3	115,5
Валовий регіональний продукт, млн грн (дані за 2018 р.)	187,5	70,5	2,6
Обсяг промислової продукції, млн грн (станом на 2019 р.)	220,4	2 480 308,8	0,01
Обсяг продукції сільського господарства, млрд грн (станом на 2019 р.)	14,9	76	19,6
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн (станом на 2019 р.)	2,15	108 298,0	0,01
Прямі іноземні інвестиції, млн дол США (станом на 2019 р.)	1,04	45,5	2,3
Обсяг експорту товарів, млн дол США (станом на 2019 р.)	1,41	14,7	9,6
Обсяг імпорту товарів, млн дол США (станом на 2019 р.)	1,74	15,1	11,5
Оборот роздрібною торгівлі, млн грн (станом на 2019 р.)	12242,7	150912,8	8,1
Рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП (станом на 2019 р.)	5,5	8,2	67,1

Аналізуючи дані у таблиці 1.1.1, бачимо, що територія Харківської області складає 5,2 % від загальної площі країни. У регіоні проживає 6,7 % міського та 4 % сільського населення України. Частка валового регіонального продукту в 2018 р. становила 2,6 % від сумарного обсягу по країні.

Обсяги промислової та сільськогосподарської продукції у 2018 р., яка вироблена на території Харківської області становлять відповідно 0,01 % та 19,6 %. Питома вага капітальних інвестицій, які спрямовані в економіку регіону становить 0,01 %. Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП) у 2019 р. на 67,1 п.п нижчий за середнє значення по Україні.

В 2018 р. порівняно зі структурою промисловості України спеціалізація Харківської області проявлялася у таких ВЕД: «Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів»; «Машинобудування», «Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення», «Добувна промисловість

і розроблення кар'єрів» (додаток Б).

Протягом 2014-2018 рр. у адміністративній структурі обсягів реалізованої промислової продукції Харківської області відбулися зміни (додаток В). Промисловим центром області є м. Харків, на його території вироблено 55,6 % промислової продукції регіону. Промислово розвиненими є Балаклійський (11,9 %), Зміївський (6,7 %) і Дергачівський (5,0 %) райони, їх частка в структурі випуску промислової продукції області за аналізований період зростає на 5,6 п.п, 1,7 п.п та 1,3 п.п. відповідно. Потужним промисловим районом є також Харківський район (11,6 %), однак питома вага обсягів виробленої промислової продукції має тенденцію до скорочення (з 15,0 % до 11,6 %). Майже половина районів області не виробляють і 1 % від загального обсягу промислової продукції.

Отже, вищенаведені показники свідчать про досить високий рівень соціально-економічного розвитку Харківської області, що, є передумовою для добробуту населення, яке виступає основним споживачем туристичних послуг.

Населення області виступає також і як головна виробнича сила, і як споживач туристичного продукту. Чисельність населення області станом на 01.01.2018 р. становить 2 675,6 тис. осіб (4-е місце на Україні після м. Київ, Донецької та Дніпропетровської областей), у тому числі, міське населення – 2 168,3 тис. осіб (81,1 %), сільське населення – 507,2 тис. осіб (18,9 %). Особливістю національного складу населення Харківської області є його багатонаціональність. На території регіону проживають представники 111 національностей і народностей, серед них: 70,7 % – українці, 25, % – росіяни, 0,5 % – білоруси, 0,4 % – євреї, 0,4 % – вірмени та інші [50].

У 2018 р. порівняно з 2014 р. частка чисельності населення Харківської області в Україні скоротилася на 0,01 %, при загальній тенденції до зниження чисельності населення країни. За цим показником регіон зайняв 3-тє місце серед Дніпропетровської, Одеської, Київської, Львівської та Полтавської областей (додаток Д). Зазначимо, що споживачами туристичних послуг є переважно жителі міст, що пов'язано з їх високим освітньо-культурним рівнем,

добробутом та мобільністю, порівняно з сільським населенням, які «прив'язані» більшу частину року до домашнього господарства. Отже, значна загальна чисельність населення та висока частка міських жителів потенційно обумовлюють значні обсяги споживання туристичних послуг в регіоні.

За показником міграційного приросту Харківська область серед аналізованих областей країни у 2018 р. зайняла 2-ге місце (додаток Е). Дані додатку свідчать, що у 2018 р. порівняно з 2014 р. міграційний приріст в Харківській області зменшився на 45,1 %, що вище, ніж у середньому по Україні (17,7 %) та склав 4 534 особи. За період, що досліджувався, міжнародна міграція зменшилася в Харківській області на 55,7 %, що більше, ніж у середньому по Україні (28,6 %) і становила 5467 осіб [50]. За цим показником вона зайняла у 2018 р. 1-ше місце серед регіонів країни, що аналізувалися. У 2018 р. порівняно з 2014 р. загальний коефіцієнт міграційного приросту в Харківській області зменшився на 13,3 %, що більше, ніж у середньому по Україні (0,9 %) і становив 16,9 % [50]. За цим показником вона зайняла у 2018 р. 2-ге місце серед регіонів, що досліджувалися. Для покращення соціально-економічної ситуації, частині мешканцям доцільно було б переорієнтуватися на обслуговування рекреантів: туристів та екскурсантів. Оскільки, природних та історико-культурних ресурсів на території регіону достатньо. Необхідна зміна суспільно-соціального статусу туризму та рекреаційної діяльності, їх переосмислення та сприйняття жителями області та місцевою владою як гідної діяльності.

За обсягами сільськогосподарського виробництва у 2018 р. Харківська область займає 3-тє місце серед досліджуваних регіонів (додаток Ж). У 2018 р. порівняно з 2014 р., показник частки продукції сільського господарства Харківської області в Україні знизився на 0,44 % та становив 5,19 %. За період, що аналізувався, показник обсягу продукції сільського господарства на одну особу в Харківській області зріс на 90,18% й становив 7 617 грн. Значення цього показника було на 18,34% нижче за середнє по Україні – 9 328 грн, і серед регіонів країни, що досліджувалися, Харківська область зайняла 4-те

місце.

Показник частки продукції рослинництва Харківської області в Україні протягом 2014-2018 рр. скоротився на 0,71 %, серед регіонів країни, область зайняла 4-те місце (додаток К) [69]. За період, що досліджувався, показник обсягу продукції рослинництва на одну особу в Харківській області зріс на 102,71 %. Значення цього показника було на 16,34 % нижче за середнє по Україні – 7 661 грн, і серед регіонів, що аналізувалися. У 2018 р. порівняно з 2014 р. показник частки продукції тваринництва Харківській області в Україні зріс на 0,08 % й становив 4,60 %, і серед регіонів, що досліджувалися, Харківська область зайняла 4-те місце як за продукцією рослинництва та тваринництва (додаток Л) [69]. Обсягу продукції тваринництва на одну особу в Харківській області протягом 2014-2018 рр. збільшився на 43,06 % грн. Значення цього показника було на 27,58 % нижчим за середнє по Україні – 1 667 грн, і серед регіонів країни, що досліджувалися.

Рівень освіти населення є одним із чинників його туристичної активності. Особи з вищою освітою, як правило, подорожують більше, через те, що мають здебільшого вищі доходи та більшу необхідність у задоволенні пізнавальних, естетичних, духовних та культурних потреб. За період, що аналізувався, показник кількості студентів закладів вищої освіти у розрахунку на 10 тис. населення Харківської області знизився на 8,19 % (додаток М) [69]. Значення цього показника було на 77,01 % вище за середнє по Україні (361 особа), а серед регіонів, що досліджувалися, вона зайняла 1-ше місце. Зазначимо, що Харківська область входить до 10 найбільших студентських центрів Європи, тому вона має усі можливості для розвитку освітнього туризму.

Харківська область належить до регіонів України з найвищим рівнем розвитку транспортної інфраструктури, що має важливий вплив на розвиток туризму. Регіон знаходиться на перетині транзитних сухопутних шляхів, є прикордонним, та межує з промислово розвиненими регіонами України та Росії. Через територію регіону проходять важливі транзитні транспортні шляхи. Харківська область належить до регіонів України, у якому висока щільність

транспортної мережі, що безпосередньо впливає на розвиток туризму. Через територію області проходить ряд стратегічних автомагістралей: Київ – Харків; Москва – Харків – Сімферополь; Харків – Ростов-на-Дону [69].

м. Харків є головним вузловим центром залізничного сполучення східної України, що обслуговує шість суміжних областей. Також м. Харків має міжнародний аеропорт, що приймає пасажирські літаки всіх типів. Однак, периферійне географічне положення регіону в країні, а отже і значна віддаленість від більшості обласних центрів, є негативним чинником, який впливає на розвиток туризму (додаток Н). У поєднанні з невисоким потенціалом туристичних ресурсів, даний чинник суттєво стримує притік туристів з інших областей України у цей регіон. Існуюча мережа автомобільних доріг, ще не може повністю забезпечити належним чином, потреби розвитку туризму області, бо у Харківській області гостро стоїть проблема будівництва автошляхів із твердим покриттям у сільській місцевості, та ремонт доріг.

Зазначимо, що внаслідок посилення євроінтеграційних процесів та бойових дій на Сході України, Харківська область ризикує втратити статус потужного регіонального центру міжнародних транспортно-економічних зв'язків країни, що негативно вплине на розвиток її туристичної діяльності.

Отже, на розвиток туризму в Харківському регіоні впливають такі соціально-економічні чинники: рівень соціально-економічного розвитку регіону; населення як споживач та виробник туристичних послуг; наявність туристичних ресурсів у регіоні; рівень розвитку туристичної та транспортної інфраструктури. Виявлено, що у області низький рівень доходів та платоспроможний попит; невисокий рівень розвитку туристичної інфраструктури, погана якість транспортного обслуговування. При умові забезпечення популяризації та транспортної доступності привабливими для рекреаційного туризму в Харківській області є: Дергачівський, Зміївський, Вовчанський, Харківський райони, а для історико-культурного туризму – Ізюмський, Богодухівський, Дергачівський, Нововодолазький райони. Серед потенційно перспективних для розвитку різних видів туризму слід відмітити:

Чугуївський, Дворічанський, Печенізький, Краснокутський райони.

У наступному підрозділі нами буде розглянуто природно-ресурсну базу Харківської області.

1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні

Природно-ресурсна база Харківської області складається з геологічних (спелеологічних), орографічних, кліматичних, водних, рослинних, фауністичних та ландшафтних ресурсів. Зазначимо, що регіон майже не володіє спелеоресурсами, тому за даним показником посідає одне із останніх місць в Україні, оскільки на його території немає умов для розвитку спелеотуризму.

Рельєф території області рівнинний та, незважаючи на це є різноманітним. Регіон знаходиться на межі Середньоруської височини (до 236 м на північному заході Золочівського району, 233 м – у Волчанському районі), Полтавської рівнини (160-180 м в середньому) і Донецького кряжа (235 м у Ізюмському районі).

Рельєф урізноманітнює ще й те, що територія Харківської області належить до басейну річки Сіверський Донець (у верхній і середній течії), який перетинає її з півночі на південний схід, та має перепади висот від 65 до 180 м.

Західна і південно-західна частини території належать до басейну річки Дніпро, зокрема, до басейнів його приток Мерли, Коломаки та Орелі, що додають регіону мальовничості, й розширюють його можливості використання для організації пішохідних туристичних маршрутів. Загалом, рельєф Харківського регіону можна оцінювати як сприятливий для розвитку рекреаційної, та туристичної діяльності, проте порівняно з іншими регіонами України, область забезпечена орографічними ресурсами слабше [16; 17].

Серед природних рекреаційних ресурсів особливе місце посідають кліматичні, саме вони визначають просторову організацію відпочинку. Клімат регіону помірно-континентальний з невеликим підвищенням континентальності

з північного заходу на південний схід. Середньорічна температура повітря коливається від + 6,4 оС на півночі, і + 7,6 оС на півдні.

Середні температури січня від –8,2 оС на півночі області до +6,6 оС на півдні, липневі температури коливаються від +20,2 оС на півночі до +21,5 оС на півдні. Період з температурою понад +10,0 оС триває 155-160 днів, а з температурою + 15 оС (найбільш сприятливою для розвитку туристичної діяльності) – 115-125 днів на рік [34, с. 15].

Річна кількість опадів у Харківській області коливається від 457 мм на сході до 569 мм на північному заході, що відповідає зоні достатнього зволоження. Літо, період найінтенсивнішої рекреаційної діяльності у області, триває у середньому 120 днів (від середини травня до середини вересня). Отже, кліматичні та погодні умови Харківської області є сприятливими для розвитку туристичної діяльності, однак, порівнюючи його з іншими регіонами України, Харківську область можна вважати середньозабезпеченою кліматичними ресурсами [16; 17].

Компонентний склад природно-ресурсної бази Харківської області містить мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні та природно-рекреаційні ресурси (рисунк 1.2.1).

Рис. 1.2.1 – Природно-ресурсна база Харківської області [16, с. 90]

Як свідчать дані рисунку 1.2.1, серед регіонів України за забезпеченістю природно-ресурсним потенціалом область займає 5-те місце.

Компонентна структура природно-ресурсної бази Харківської області схематично зображена на рисунку 1.2.2.

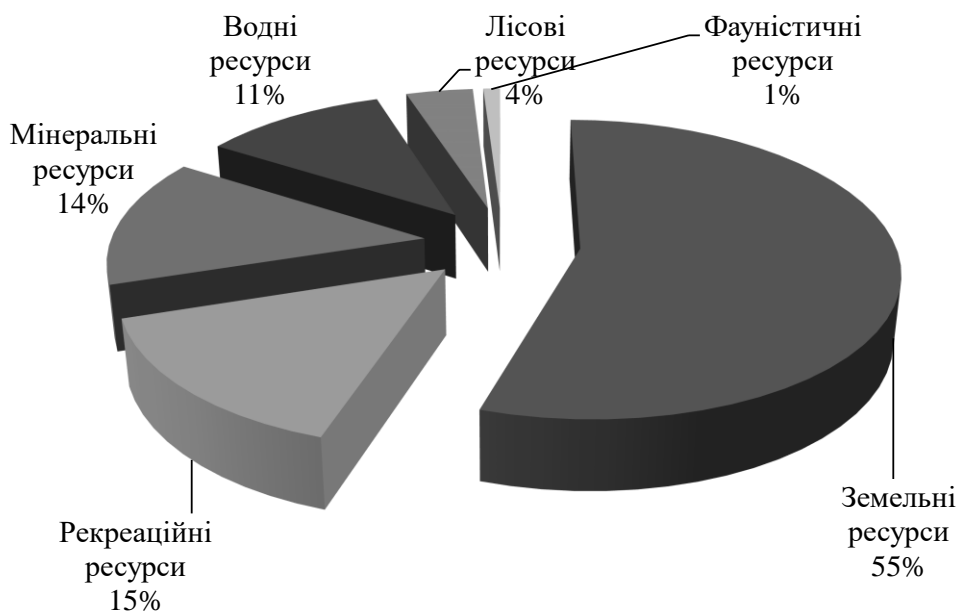

Рис. 1.2.2 – Компонентна структура природно-ресурсної бази Харківської області [складено автором за [16]]

Як свідчать дані рисунку 1.2.2, основну частину природно-ресурсної бази Харківської області займають: земельні (54,7 %), природно-рекреаційні (15,3 %), мінеральні (14,1 %), водні (11,4 %), лісові (3,9 %) та фауністичні (0,6 %) ресурси.

В організації рекреації важливу роль відіграють водні ресурси: річки, водосховища, озера, канали та болота.

Більшість санаторно-курортних і туристичних установ знаходяться на берегах водоймищ, або неподалік від них. Однак, забезпеченість Харківської області водними ресурсами надзвичайно низька: 1,8 % загальної кількості водних ресурсів України (рисунок 1.2.3).

найбільшими з них є: Краснооскольське, Краснопавловське, Печенізьке, Травянське, Муромське, Рогозянське та Вяловське, на берегах яких розвивається рекреація. Зазначимо, що Печенізьке водосховище є найбільшою рекреаційною зоною Харківської області, має чудові пляжі, курортні зони, велику кількість баз, будинків відпочинку, яхт-клуби [7; 8; 16; 17].

Загальна площа приводосховищних рекреаційних територій складає 374 км² (1,19 % території регіону). За цим показником Харківська область посідає 6-те місце в Україні, однак її частка у водосховищних ресурсах країни лише 0,05 %.

Озерними ресурсами Харківська область забезпечена ще менше: площа 584 озер разом з приозерними рекреаційними територіями становить 21 км² (0,07 % території області) [7, с. 90]. За цим показником область займає 13-те місце в Україні, – всього 0,006 %. Для рекреації найцікавішими та найбільшими озерами в регіоні є: Лиман, Біле та Борове, які розташовані у Зміївському районі. Окрім природних озер, на території Харківської області 2 538 ставків загальною площею понад 6 000 га, багато з яких представляють інтерес для місцевої рекреації [16; 17].

Харківська область є однією із шести областей України, у якій прокладені канали. На півдні регіону проходить канал «Дніпро-Донбас», який також використовується для місцевої рекреації, зазвичай у вихідні дні. Дані ресурси незначні та становлять 0,1 % площі регіону. Загальна площа приканальних рекреаційних територій 38 км² (10 % загальноукраїнських).

До водних рекреаційних ресурсів належать також болота, які використовуються у мисливстві. За цим показником Харківська область посідає одне з останніх місць в Україні: загальна площа болотних ресурсів – 20 км² (0,001 % загальноукраїнських ресурсів) й 0,1 % площі Харківської області [16; 17].

Загальна площа ресурсів гідрографії Харківської області становить 1395 км² (4,4 %) [8, с. 67]. За цими ресурсами регіон посідає 20-те місце в Україні. Отже, Харківська область забезпечена наземними водними ресурсами

слабо та нерівномірно. Однак, умови для розвитку рекреації є у більшості районів області, передусім, у західних, північних та східних.

Територія Харківської області достатньо володіє запасами підземних вод маломінералізованого гідрокарбонатного кальцієвого складу, хлоридних, натрієвих різної мінералізації, які мають цілющі властивості та використовуються з лікувальною метою. Затверджені запаси обчислюються в 383,64 млн. м³/год, а прогнози – 1411,28 млн. м³/год [16, с. 89].

Сприятливі природні умови Харківської області зумовили формування та розвиток багатьох санаторно-курортних здравниць. Курортні та лікувально-оздоровчі території в області займають 1200 га. Мережа санаторних закладів Харкова представлена 96 об'єктами. Загальна місткість закладів курортного лікування складає близько 13205 тис. місць. Туристичні комплекси та бази відпочинку сконцентровано, насамперед, у Вовчанському, Зміївському, Ізюмському, Печенізькому, Харківському та Чугуївському районах.

Харківська область є одним з головних центрів бальнеолікування на Лівобережжі України. Найбагатші за запасами мінеральних вод вважаються Березовські мінеральні води та Рай-Єленівка [69]. Наявність цілющих мінеральних джерел дозволяє організовувати санаторно-курортне лікування у Харківській області. Це дає можливість високо оцінити природно-рекреаційний потенціал регіону – 4 місце серед регіонів країни (додаток Р). На жаль, на даний час природно-рекреаційний потенціал області використовується недостатньо ефективно, тому Харківська область займає лише 10-те місце серед регіонів країни [16, с. 125].

Найважливішим компонентом природних рекреаційних ресурсів є ліси. Вони слугують оздоровчим та лікувальним чинником, а також задовольняють духовні потреби людини, сприяють розвитку деяких видів туризму. Харківська область розташована у межах Лівобережної лісостепової та степової зон України. Загальна площа лісів й інших лісопокритих площ Харківської області – 4194 км² (3,4 % площі області) [17, с. 119]. За лісистістю (13,4 %) Харківська область посідає 10-те місце в Україні (додаток С). Лісові ресурси Харківської

області картографічно зображно на рисунку 1.2.4.

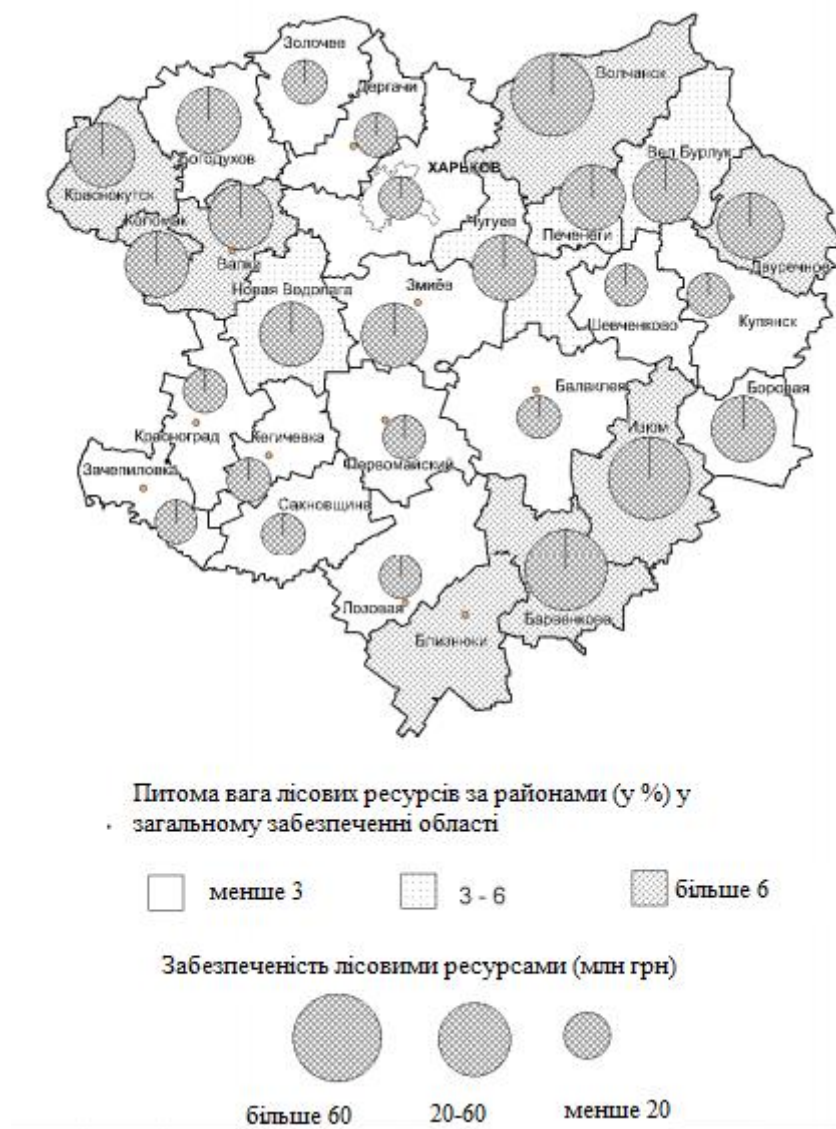

Рис. 1.2.4 – Лісові ресурси Харківської області [16]

Як свідчать дані рисунку 1.2.4, на території Харківської області росте 3,89 % усіх лісів країни.

Загальна площа лісових масивів, придатних для рекреації, перевищує 2 тис. км², це більше 50 % усіх лісових масивів області та 6,4 % площі усього регіону. Лісові масиви Харківської області зосереджені в основному в північних лісостепових районах, степових районах, переважно в заплавах Сіверського Донця та Оскола.

Найбільше лісових масивів, які придатні для рекреації у Харківському приміському районі, Ізюмському районі та районі Печенізького водосховища.

Значні площі рекреаційних лісів розташовані також у Зміївському, Краснокутському, Чугуївському, Балаклійському, Красноградському районах та у районі Краснооскольського водосховища.

До рекреаційних ресурсів Харківської області також належать сади, за площею яких (275 км²) він посідає 11-те місце в Україні. Проте, їх частка як у загальній площі області, так і у площі усіх садів країни лише 0,9 % та 2,95 % відповідно [69].

Харківська область, разом із Закарпатською, Івано-Франківською, Черкаською та Чернівецькою входить до п'ятірки лідерів в Україні за показниками тваринних рекреаційних ресурсів, зокрема, за кількістю мисливсько-промислових тварин. Загальна площа мисливських угідь області складає 2639,4 тис. га [7, с. 115]. Загалом курортні та лікувально-оздоровчі території Харківської області займають 1200 га, а загальна площа територій рекреаційного призначення – 4400 га [69]. Отже, Харківська область володіє природними рекреаційно-туристичними ресурсами, які уможливають розвиток різних видів рекреаційно-туристичної діяльності, але тільки на місцевому рівні. За обсягом природних рекреаційних ресурсів область поступається АР Крим, Карпатському, Подільському регіонам, а також Волинській та Черкаській областям.

У оцінці рекреаційно-туристичних ресурсів слід врахувати природно-заповідний фонд регіону. Харківська область посідає 16-те місце в Україні за площею природоохоронних територій (0,02 % у загальній площі природно-заповідного фонду (ПЗФ) України). Незважаючи на це, у області є усі умови для розвитку культурно-пізнавального та природного туризму.

У регіоні налічується 237 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 65 701,21 га, у тому числі, 13 об'єктів загальнодержавного значення площею 23 984,6 га (2,1 % загальної площі області) [52]. Заповідні території розміщені у районах Харківської області нерівномірно. Так, їх частка становить від 23,14 % у Печенізькому районі до 0,03 % в Шевченківському районі [17, с. 90]. На території Харківської області

розташовано:

– 3 національних природних парки (Гомольшанські ліси, Дворічанський та Слобожанський парки);

– 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (загальнодержавні – Наталіївський, Старомерчицький, Шарівський, місцевого значення – Литвинівка);

– 5 регіональних ландшафтних парків (Великобурлуцький степ, Ізюмська лука, Вільхова балка, Печенізьке поле та Сіверськодоонецький парк);

– 1 ботанічний сад є найдавнішим в Україні (заснований у 1804 р., ботанічний сад загальнодержавного значення Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна);

– 3 дендрологічних парки (загальнодержавного значення – Краснокутський та Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва та місцевого значення – «Дружба» (м. Лозова));

– 1 зоологічний парк загальнодержавного значення у м. Харків (заснований 1895 р., є повноправним членом Євразійської та асоційованим членом Європейської асоціацій зоопарків та акваріумів) [69]. Серед територій та об'єктів природно-заповідного фонду переважають заказники – 70 %. У Харківській області 223 заказники та природних заповідники, загальною площею 56,8 тис. га (2 % області). Серед заказників: 62 – ентомологічних; 52 – ботанічних; 16 – гідрологічних; 13 – ландшафтних; 9 – лісних; 7 – загальнозоологічних; 7 – орнітологічних; 1 – загальногеологічний; 16 – гідрологічних. На території Харківської області розташовано 44 пам'ятки природи, у тому числі, 38 – ботанічних, 4 – гідрологічних та 2 – комплексних. У регіоні також налічується 9 заповідних урочищ [69]. Природно-заповідний фонд має величезне значення для формування, пізнання та екологічного світогляду людей, бережливого ставлення до природи [16, с. 95].

Унікальним природним багатством Харківської області є парки. На її території знаходиться 31 парк, 5 садів, 150 скверів та бульварів, 8 ярів. За свою історію природне середовище регіону перетворилося на сучасний

урбанізований ландшафт та міські парки, сади, і сквери називають «зеленими легенями» цього промислового мегаполісу (на одного жителя міста припадає понад 13 м² зелені). Що є одним з кращих показників у Європі. Серед парків Харківської області можна виділити у м. Харків: сад ім. Шевченка, центральний парк культури і відпочинку ім. Горького, дендропарк «Скольники», «Лісопарк», «Журавлівський гідропарк», «Жовтневий гідропарк», «Лугопарк», у інших регіонах: «Екопарк» (Дергачівський район) тощо.

Проведемо SWOT-аналіз природно-ресурсної бази Харківської області, результати якого відобразимо у таблиці 1.2.1.

Таблиця 1.2.1

SWOT-аналіз природно-ресурсної бази Харківської області

[складено автором]

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне географічне розташування. 2. Значні земельні ресурси – переважно чорноземи. 3. Помірно-континентальний клімат. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження родючості ґрунтів. 2. Лісистість території нижча за середню по Україні. 3. Відсутність цілеспрямованої державної політики зі збереження земельних ресурсів.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Штучна висадка лісів. 2. Державна політика зі зниження викидів у атмосферне повітря. 3. Законодавче регулювання раціонального природокористування. 4. Рекультивация земель. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неврегульованість земельних відносин. 2. Невідповідність використання земельних ресурсів вимогам раціонального природокористування. 3. Недостатні інвестиції з боку держави в геологорозвідувальні роботи та технічне переоснащення галузі. 4. Експансія іноземних компаній у сільське господарство та нераціональне природокористування з їх боку.

Таким чином, Харківська область володіє достатньою природно-ресурсною базою та великий потенціал для розвитку таких видів туризму: річкового та водосховищного (у басейнах річок Сіверський Донець, Оскол, Мерла), зеленого та екологічного (у приміському, Дергачівському, Золочівському, Богодухівському, Краснокутському районах), культурно-пізнавального (у м. Харків, м. Чугуїв, м. Ізюм, Золочівському, Краснокутському

та Богодухівському району).

У наступному підрозділі нами буде розглянуто історико-культурні ресурси Харківської області.

1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності

Останнім часом найбільшого розвитку в Харківській області набуває історико-культурний туризм, який ґрунтується на екскурсійній зацікавленості до пам'яток історії та культури, як на території м. Харків, так і області, як з боку внутрішньоукраїнських споживачів (у форматах освітнього туризму, поїздок вихідного дня тощо), так і з боку іноземних гостей.

Харківська область має значний історико-культурний потенціал. До реєстру національно-культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва. Їх загальна кількість налічує близько 2 535 одиниць (5 % їх загальної кількості в Україні) [69]. За цим показником регіон посідає 7-ме місце серед усіх регіонів країни.

Територіальний розподіл історико-культурних ресурсів за районами Харківської області схематично зображено на рисунку 1.3.1.

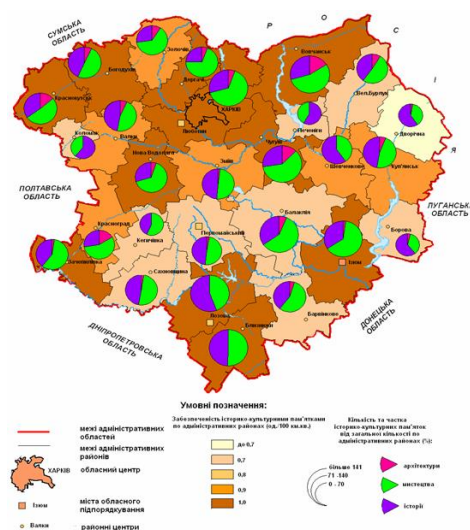

Рис. 1.3.1 – Територіальна диференціація розподілу історико-культурних пам'яток за районами Харківської області [69]

До рисунку 1.3.1 варто додати, що більшу частину історико-культурного потенціалу Харківської області займають пам'ятки архітектури.

О. О. Бейдик зазначає, що «пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку, або іншу культурну цінність. Історична цінність пам'яток архітектури полягає у їх пізнавальній ролі, як джерел історичної інформації, вони здатні відбивати матеріальне, та духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, науково-технічний рівень, та рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення» [7, с. 110]. Відповідно до хронологічного показника, чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток збереженості її матеріального стану, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристично-пізнавальної цінності об'єкта.

Суспільне значення пам'яток архітектури полягає у їх естетичній цінності, виразності художнього виконання архітектурних форм та декоративних елементів. У Харківській області налічується 653 пам'яток архітектури (4 %) (8-ме місце їх загальної кількості в Україні), з них: 75 пам'яток мають загальнонаціональне значення [16, с. 100].

Частка найвизначніших архітектурно-історичних ресурсів у загальній кількості пам'яток Харківської області становить 2,9 % [69]. Серед областей України за кількістю найвизначніших архітектурно-історичних пам'яток вона посідає 14-те місце. До Списку історичних населених місць України занесено 16 міст регіону.

У Харківській області налічується:

- 2 історико-культурних заповідники;
- 103 пам'ятки містобудування та архітектури;
- 10 пам'яток історії;
- 4 пам'ятки монументального мистецтва;
- 15 пам'яток археології національного значення [17, с. 59].

Найбільшу кількість серед пам'яток національного значення області мають пам'ятки містобудування та архітектури – 73 одиниць (71 % їх загальної

кількості, з них – 27 % зосереджені у м. Харків, 73 % – у 15 районах області).

Пам'ятки містобудування та архітектури Харківської області національного значення представлені:

- 18 пам'ятками громадської архітектури;
- 16 культовими пам'ятками;
- 12 пам'ятками військової архітектури;
- 5 парками – пам'ятниками садово-паркового мистецтва та заміськими садибами [69].

Найдавнішими спорудами у регіоні є будівля Університетського ботанічного саду (1804 р.), маєток академіка архітектури О. М. Бекетова (1897 р.) – нині Будинок вчених, Духовне училище (1824–1885 рр.) – нині Харківська академія культури, Громадська бібліотека (1906 р.) – нині Державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Управління Південної залізниці (1914 р.), Маєток купця Ігнатищева (1914 р.) – нині Художній музей, колишні Міська управа (1820-ті роки), Будинок штабу воєнних поселень (1830-ті роки), Торгові ряди (1835 р.), палац початку XVIII ст. (с. Рокитне Нововодолазького району, території колишньої садиби М. Куликовського) [69].

У Харківській області налічується 21 пам'ятка містобудування та архітектури XVIII ст., що складає третину усіх пам'яток. Більшість архітектурно-містобудівних пам'яток регіону споруджено у XIX ст. Пам'ятками XX ст. є 6 об'єктів. Історико-художню цінність має архітектурний ансамбль площі Свободи.

Попри таку кількість пам'яток містобудування та архітектури національного значення Харківська область посідає тільки 11-те місце в Україні (3 % від загальної кількості пам'яток). За кількістю пам'яток громадської архітектури регіон знаходиться на 8-му місці в Україні (4 %), військової архітектури – на 4-му місці (8 %), культової архітектури – на 19-му місці (1 %), тут знаходиться 1 із 13 архітектурних монументів України (8 %), 1 з 19 пам'яток садово-паркового мистецтва. Пам'яток промислової архітектури в регіоні немає.

Загалом, у Харківській області налічується 778 пам'яток містобудування та архітектури з них: 553 – у м. Харків, 225 – по області [8, с. 115]. Архітектурні пам'ятки, які достойні уваги можна знайти у різних напрямках Харківського регіону.

Отже, Харківська область має достатню кількість історико-культурних ресурсів для організації культурно-пізнавального туризму, та може посісти позиції лідера на сході й Лівобережжі України.

Пізнавальне, історико-патріотичне, виховне значення також мають туристичні екскурсії по історичним, пам'ятним місцям Харківської області [69]. На території області збереглися пам'ятки сарматської культури (могильні кургани) в південних районах, пам'ятки ранньослов'янської культури (Зміївський та Краснокутський райони).

По історичних місцях пропонуються туристам численні воєнно-патріотичні екскурсії («Шляхами ратної слави», «Бойовими шляхами Харківщини», «Харків у роки Великої Вітчизняної війни», «Меморіали Харкова», «Соколове – Таранівка»). На честь визволення Харківщини, м. Харків створено Меморіальний комплекс «Висота маршала Конєва» (сmt. Солоницівка Дергачівський район).

З культурною історією Харківської області, місцевими традиціями, досягненнями сьогодення знайомлять екскурсійні тури, зокрема, «Чугуїв – 24 батьківщина І. Ю. Рєпіна», та до Літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди (відкритий у 1972 р.) у сmt. Сковородинівка [69]. Унікальними історичними пам'ятниками окремих населених пунктів є краєзнавчі музеї («Балаклійський», «Барвінківський», «Богодухівський», «Зміївський», «Дворічанський», «Первомайський», «Золочівський», «Лозівський»), у яких представлені фонди, що свідчать про події, які відбувалися у місті, районах, селах, про археологічні, етнографічні особливості краю, про визначних людей краю. До музеїв обласного центру Харківської області відносяться: «Харківський історичний музей», «Музей природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна», «Харківський літературний музей»,

«Харківський художній музей», «Меморіальний музей К. І. Шульженко», «Космос» Харківського планетарію, «Музей сексуальних культур світу», «Харківський приватний музей міської садиби», «Церковно-історичний музей Харківської єпархії», «Музей фемінізму» (2008 р.), «Харківський морський музей» [79, с. 88].

У регіоні діє 2 музеї води: в обласному центрі та у с. Кочеток. Слід зазначити, що музейна мережа Харківської області є однією з найбільших по Україні та налічує 115 закладів.

В цілому, історико-архітектурний потенціал Харківської області нараховує 752 пам'ятки архітектури – фортифікаційної, культової, житлової, громадської, виробничої, садово-паркової. До реєстру пам'яток містобудівництва та архітектури міста Харкова включено 541 одиницю, з яких національного значення – 15. В області нараховується 211 пам'яток архітектури, з яких – 50 мають статус національного значення.

Із будівництвом фортифікаційних споруд пов'язаний інтенсивний розвиток Харківської області. У XVIII ст. розгорнулося будівництво Української укріпленої лінії для захисту південних кордонів Росії від кримських татар, яка складалася із 17 укріплень [14, с. 30]. На території Харківської області у 7 районах збереглися залишки давніх фортець: «Петрівська» (Балаклійський район), «Тамбовська» (Барвінківський район), «Федорівська», «Козловська» (Зачепилівський район), «Більовська», «Іванівська» (Красноградський район), «Слобідська» (Лозівський район), «Орловська», «Святої Парасковеї» (Нововололазький район), «Михайлівська», «Олексіївська», «Єфремівська» (Первомайський район). Однак, дані споруди не використовуються, хоча можуть бути привабливими як туристично-рекреаційні ресурси. Це яскраво демонструє фестиваль «Олексіївська фортеця», який відбувається у Первомайському районі [14, с. 85].

Значний туристично-рекреаційний потенціал мають пам'ятки церковної архітектури, яких в регіоні нараховується 58 одиниць. З ними можуть бути пов'язані такі види туризму: релігійний, паломницький, пізнавальний, тури

вихідного дня.

Перші церкви на території Харківської області споруджували переселенці з Правобережжя. Вони дерев'яні та будувалися в кращих традиціях української народної архітектури. До нашого часу перші дерев'яні храми не дійшли, але ми можемо побачити прекрасні культові споруди кінця XVIII – поч. XIX ст., які і сьогодні використовуються за призначенням. Серед таких можна назвати:

– собори (Покровський (м. Харків, 1689), Успенський (1777 р.), Благовіщенський (1901 р.), Спасо-Преображенський (м. Ізюм, (1684))

– церкви (Вознесенська (м. Ізюм, (1826)), Миколаївська (м. Ізюм, (1803)), Церква Трьох Святителів (1914 р.), Римсько-католицька (1892 р.), Спаська (с. Володимирівка, збудована за проектом академіка О. В. Щусева в 1911–1913 рр.), Миколаївська (с. Вільшани Дергачівський район, (1741)), церква Іоана Предтечі (с. Іванівка Ізюмський район, (1776)), церква Архангела Михайла (с. Рокитне Нововодолазький район, (1805)), Покровська церква (с. Пархомівка Краснокутський район, (1808)), Миколаївська церква (с. Високопілля Валківський район, (1806)) та інші;

– храми (Покровський однокупольний храм (1808 р.) [14, с. 77].

Отже, найбільша кількість пам'яток архітектури збереглася у Вовчанському районі – 35 одиниць, Чугуївському районі – 22 одиниці, Краснокутському районі – 21 одиниця. У Кегичівському, Печенізькому, Коломацькому та Шевченківському районах пам'ятки відсутні.

Більша кількість пам'яток архітектури загальнодержавного значення знаходиться у Богодухівському та Валківському районах по 6 одиниць відповідно. Це можна пояснити розміщенням на їх території пам'яток садово-паркового мистецтва «Шарівський» (Богодухівський район) та «Старомерчицький» (Валківський район). У Зміївському та Чугуївському районах налічується по 5 пам'яток архітектури загальнодержавного значення, в кожному.

Для узагальнення та оцінки просторового розподілу, проведемо групування районів Харківської області за рівнем забезпеченості пам'ятками

архітектури, із застосуванням методів бальної оцінки (таблиця 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Бальна оцінка забезпеченості районів Харківської області пам'ятками
архітектури [за даними [14]]

Райони	Пам'ятки архітектури		Бальна оцінка		
	Усього	З них загально-державного значення	Усього	З них загально-державного значення	Загальна кількість балів
Балаклійський	5	1	2	2	4
Барвінківський	5	1	2	2	4
Близнюківський	1	-	2	0	2
Богодухівський	11	6	3	4	7
Борівський	3	-	2	0	2
Валківський	10	6	3	4	7
Великобурлуцький	10	-	3	0	3
Вовчанський	35	4	4	3	7
Дворічанський	2	-	2	0	2
Дергачівський	6	-	2	0	2
Зачепилівський	3	2	2	2	4
Зміївський	10	5	3	4	7
Золочівський	9	1	2	2	4
Ізюмський	15	4	3	3	6
Кегичівський	-	-	0	0	0
Коломацький	-	-	0	0	0
Красноградський	15	2	3	2	5
Краснокутський	21	3	4	3	7
Куп'янський	8	-	2	0	2
Лозівський	1	1	2	2	4
Нововодолазький	7	3	2	3	5
Первомайський	3	3	2	3	5
Печенізький	-	-	0	0	0
Сахновщинський	3	-	2	0	2
Харківський	14	3	3	3	6
Чугуївський	22	5	4	4	8
Шевченківський	-	-	0	0	0

Примітка:

0 балів – відсутні пам'ятки архітектури;

1-2 бали – низький рівень забезпеченості пам'ятками архітектури;

3-4 бали – середній рівень забезпеченості пам'ятками архітектури;

5-6 балів – високий рівень забезпеченості пам'ятками архітектури;

7-8 балів – найвищий рівень забезпеченості пам'ятками архітектури.

Як свідчать дані таблиці 1.3.1, до I групи – 0 балів, відносяться райони, у яких пам'ятки архітектури відсутні (Печенізький, Коломацький, Кегичівський, Шевченківський). До II групи (з низьким рівнем забезпеченості, 1-2 бали)

входять райони, загальна кількість пам'яток архітектури в яких незначна (від 1 до 8 одиниць), пам'ятки загальнодержавного значення відсутні (Близнюківський, Борівський, Дворічанський, Дергачівський, Куп'янський, Сахновщинський райони).

До III групи (з середнім рівнем забезпеченості, 3-4 бали) належать райони, у яких загальна кількість пам'яток може бути незначною, але є 1-2 пам'ятки загальнодержавного значення (Балаклійський, Барвінківський, Великобурлуцький, Зачепилівський, Лозівський, Золочівський райони).

До IV групи (з високим рівнем забезпеченості, 5-6 балів) входять райони із значною кількістю пам'яток архітектури (більше 15), серед яких 3-4 загальнодержавного значення (Ізюмський, Красноградський, Нововодолазький, Первомайський, Харківський райони). V група (7-8 балів) – райони, найбільш забезпечені пам'ятками архітектури (більше 20), серед яких 5-6 загальнодержавного значення (Богодухівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Краснокутський, Чугуївський райони).

У останні роки в Харківській області активізується фестивальний рух. Більшість мистецьких подій проводиться протягом всього року. До основних фестивалів віднести: «Печенізьке поле», «Весілля в Малинівці», «Олексіївська фортеця», «Сьогодні Купала, а завтра Івана», «Співочі тераси», «Покуть» та «Покуть плюс» та інші [15, с. 118].

Отже, фестивалі Харківської області формують новий регламент культурного життя та модель споживання мистецтва. На виставках фестивалів представлено широкий спектр традиційних художніх ремесел (вироби зі скла та дерева, металеві скульптури, писанки та розпис, вишивки, вироби із лози та соломки, ляльки, гобелени, кераміка, прикраси з бісеру), організовано продаж виробів народних умільців. Проводяться виступи народних колективів. Ідея фестивалів у Харківській області полягає у відродженні та збереженні українських народних традицій та національної культури. Поступово з'являється багато сільських садиб у традиційному українському стилі, етнічних музеїв, а також фольклорних центрів у районах області.

Таким чином, Харківська область володіє великою кількістю пам'яток архітектури, які є складовою його історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів. За результатами бальної оцінки виділено п'ять груп районів за рівнем забезпеченості пам'ятками архітектури. Найбільш забезпеченими виявилися Богодухівський, Вовчанський, Валківський, Зміївський, Чугуївський та Краснокутський райони. Саме їх можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. Проте, більша частина культурної спадщини Харківської області, в тому числі, й архітектурної, перебуває у незадовільному стані й потребує проведення робіт із реставрації, або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань. Стримує розвиток культурно-пізнавального туризму і відсутність нормативно-правового регулювання та забезпечення з питань використання культурної спадщини в туризмі, недостатня кількість фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація. Але з подоланням цих проблем історико-культурний потенціал Харківської області можна буде використовувати більш повною мірою.

Отже, що матеріальна культура кожного району Харківської області має величезні ресурси для розвитку туризму, забезпечуючи комплексний розвиток усіх видів відпочинку, оздоровлення людей, розвиваючи оглядово-пізнавальні екскурсії, екотури, курортний, спортивно-оздоровчий, мисливський та рибальський туризм. Привабливістю для туристів повинні стати не лише екзотичні місця, культурно-історичні пам'ятки, музеї, але й специфічні послуги, національні звичаї та обряди, високоякісне обслуговування, спеціалізовані центри, спортивні ігри, лікувально-оздоровчі процедури та багато інших послуг, і видовищ, включаючи організовані бізнес-тури. Для інтенсифікації галузі туризму в Харківській області необхідне: стимулювання розвитку об'єктів туристичної інфраструктури; розробка інноваційних туристичних продуктів; відновлення існуючих туристичних маршрутів; популяризація регіонального туристичного продукту на внутрішньому й міжнародному ринках; забезпечення туристичної індустрії професійними кадрами.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Організація туристичної діяльності у регіоні

У попередньому розділі нами встановлено, що Харківська область володіє розвинутим народногосподарським комплексом, який представлено практично усіма галузями економіки України. Сукупність наявних чинників сприяла становленню регіону, як одного з найважливіших промислових, політичних, економічних, релігійних, наукових та культурно-освітніх центрів нашої країни. Однак, даний регіон не відноситься до головних, та традиційних туристичних дестинацій України, окрім того, загострення геополітичної ситуації та воєнного конфлікту на Сході країни негативно впливає на туристичні потоки та формування регіонального туристичного іміджу Харківської області (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Харківській області за 2016-2018 рр., осіб

[72-74]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
1	2	3	4	5
2016	40429	1	33716	6712
2017	51929	16	43626	8287
2018	62232	273	53633	8326
Відхилення 2018/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	21803	272	19917	1614
- відносне, %	153,9	у 2,7 раза	159,1	124,0

Продовження таблиці 2.1.1

1	2	3	4	5
Відхилення 2018/2017				
- абсолютне, (+; -)	10303	257	10007	39
- відносне, %	119,8	170,6	122,9	100,5

Дані таблиці 2.1.1 показують, що кількість обслугованих туристів – громадян Харківської області має тенденцію до зростання. Так, у 2018 р. відносно 2016 р. їх кількість збільшилась на 21 803 особи (53,9 %), а відносно 2017 р. – на 10 303 особи (19,8 %). При цьому, кількість виїжджаючих громадян зросла із 33 716 осіб у 2016 р. до 53 633 особи у 2018 р., тобто на 10 007 осіб (22,9 %). Це зумовлено погіршенням соціально-економічного положенням країни в цілому, та регіону, зокрема; дороговизною туристичного продукту, що робить його недоступним для соціальних категорій населення; недостатнім розвитком інфраструктури туризму; недостатньою кількістю безпечного та комфортабельного автотранспорту для обслуговування екскурсантів; незадовільним станом більшості автомобільних доріг; практичною відсутністю реклами туристичних маршрутів Харківської області. Втім, Харківська область є привабливою для іноземних туристів як туристичний регіон. Так, у 2018 р. порівняно з 2016 р. їх кількість підвищилась на 272 особи (у 2,7 раза), а порівняно з 2017 р. – на 257 осіб (70,6 %). Розвиток іноземного туризму здатний забезпечити отримання валютних коштів за туристичний продукт, формування позитивного іміджу регіону на міжнародній арені.

Найбільшу питому вагу в структурі туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Харківській області займають туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон (у 2016 р. – 83,4 %, у 2017 р. – 84 %, у 2018 р. – 86,2 %), а найменшу – іноземні туристи (у 2016 р. – 0,002 %, у 2017 р. – 0,031 %, у 2018 р. – 0,4 %).

У додатку Т наведено перелік країн-лідерів за обсягами виїзного та в'їзного туризму по Харківській області. Так, за кількістю виїзних турів лідирують Туреччина (46 %) та Єгипет (27 %), частка інших країн не вище 3 %.

Харківська область є найбільш популярною у туристів із Росії (43 %), Білорусі (11 %), країн Європи, Азії та Америки [53].

Оцінивши динаміку туристичних потоків Харківської області, проаналізуємо даний показник і по Україні (таблиці 2.1.2.-2.1.3).

Таблиця 2.1.2

Показники кількості туристів – громадян України, обслугованих туроператорами та турагентами в Україні у 2016-2018 рр., осіб [72-74]

Показники	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		темп зміни, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Юридичні особи							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, у т.ч.:	2216323	2365424	3884682	1668359	1519258	175,3	164,2
подорожуючих							
в межах України	375091	393396	376569	1478	-16827	100,4	95,7
за кордоном	1841232	1972028	3508113	1666881	1536085	190,5	177,9
Фізичні особи-підприємці							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, у т.ч.:	298212	401397	596820	298608	195423	у 2 рази	148,7
подорожуючих							
в межах України	78470	83571	80230	1760	-3341	102,2	96,0
за кордоном	219742	317826	516590	296848	198764	235,1	162,5

Дані таблиці 2.1.2 свідчать, що кількість туристів-громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності (юридичними особами) протягом 2016-2017 рр. збільшилась на 1 668 359 осіб (75,3 %), а протягом 2017-2018 рр. – на 1 519 258 осіб (64,2 %). У 2018 р. відносно 2016 р. також підвищилась кількість туристів-громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності (фізичними особами-підприємцями) на 298 608 осіб (у 2 рази), а відносно 2017 р. – на 195 423 особи (48,7 %). Кількість туристів іноземців, які обслуговувалися суб'єктами туристичної діяльності (юридичними особами та фізичними особами-підприємцями) зросла за аналізовані роки на 34378 осіб (у 2,1 рази) та на 1952 особи (у 2,8 рази) відповідно (таблиця 2.1.3).

Таблиця 2.1.3

Показники кількості туристів – іноземців, обслугованих туроператорами та турагентами в Україні у 2016-2018 рр., осіб [72; 73; 74]

Показники	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		темп зміни, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Юридичні особи							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, у т.ч.:	33784	38563	72941	39157	34378	у 2,1 раза	189,1
подорожуючих в межах України	-	-	-	-	-	-	-
за кордоном	-	-	-	-	-	-	-
Фізичні особи-підприємці							
Кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) – усього, у т.ч.:	1287	1052	3004	1717	1952	у 2,3 раза	у 2,8 раза
подорожуючих в межах України	-	-	-	-	-	-	-
за кордоном	-	-	-	-	-	-	-

Як свідчать дані таблиці 2.1.3, для 85 % туристів основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку. Станом на 2018 р. в Харківській області, налічувалось 255 ліцензованих туристичних підприємств. Більшість з яких функціонує у м. Харків. Серед районів Харківської області найбільше туристичних підприємств припадає на Дергачівський (9) та Харківський (8) райони. У Балаклійському районі працює 6 туристичних підприємств, Зміївському – 5, у Лозівському, Печенізькому та Чугуївському по 4 одиниці. Це зумовлено розташуванням (близькість до обласного центру, зручне транспортне сполучення тощо), значною кількістю населення у цих районах, а також наявними природними та історико-культурними ресурсами.

Кількість суб'єктів туристичної діяльності, (як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців), як по Харківській області, так і по Україні в цілому, зменшилась (таблиці 2.1.4-2.1.5).

Таблиця 2.1.4

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи) за регіонами України за 2016-2018 рр., осіб [72; 73; 74]

Регіон	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		темп зміни, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Україна	1838	1743	1833	-5	90	99,7	105,2
Вінницька	30	27	25	-5	-2	83,3	92,6
Волинська	21	23	19	-2	-4	90,5	82,6
Дніпропетровська	117	118	119	2	1	101,7	100,8
Донецька	24	22	31	7	9	129,2	140,9
Житомирська	16	14	16	0	2	100,0	114,3
Закарпатська	35	31	28	-7	-3	80,0	90,3
Запорізька	66	63	62	-4	-1	93,9	98,4
Івано-Франківська	36	34	34	-2	0	94,4	100,0
Київська	39	39	45	6	6	115,4	115,4
Кіровоградська	14	12	13	-1	1	92,9	108,3
Луганська	7	7	8	1	1	114,3	114,3
Львівська	149	159	142	-7	-17	95,3	89,3
Миколаївська	29	23	18	-11	-5	62,1	78,3
Одеська	157	140	135	-22	-5	86,0	96,4
Полтавська	17	17	15	-2	-2	88,2	88,2
Рівненська	26	26	27	1	1	103,8	103,8
Сумська	20	19	18	-2	-1	90,0	94,7
Тернопільська	19	17	20	1	3	105,3	117,6
Харківська	90	84	83	-7	-1	92,2	98,8
Херсонська	15	14	16	1	2	106,7	114,3
Хмельницька	27	26	25	-2	-1	92,6	96,2
Черкаська	25	24	27	2	3	108,0	112,5
Чернівецька	36	38	39	3	1	108,3	102,6
Чернігівська	17	15	12	-5	-3	70,6	80,0
м. Київ	806	751	856	50	105	106,2	114,0

Як свідчать дані таблиці 2.1.4, у 2018 р. відносно 2016 р. кількість суб'єктів туристичної діяльності (юридичних осіб) в Харківській області скоротилась на 7 од. (7,8 %). А, по Україні протягом аналізованих років скоротилась на 5 од. (0,3 %). Дана тенденція пояснюється падінням попиту на туристичні послуги через нестабільність політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, проведенням бойових дій на Сході України.

У таблиці 2.1.5 наведено показники щодо кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) за регіонами України.

Таблиця 2.1.5

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) за регіонами України за 2016-2018 рр., осіб [72; 73; 74]

Регіон	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		темп зміни, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Україна	1668	1726	2460	792	734	147,5	142,5
Вінницька	38	42	62	24	20	163,2	147,6
Волинська	48	43	55	7	12	114,6	127,9
Дніпропетровська	205	207	297	92	90	144,9	143,5
Донецька	9	20	62	53	42	688,9	310,0
Житомирська	40	33	47	7	14	117,5	142,4
Закарпатська	30	32	63	33	31	210,0	196,9
Запорізька	95	97	126	31	29	132,6	129,9
Івано-Франківська	71	71	94	23	23	132,4	132,4
Київська	80	77	172	92	95	215,0	223,4
Кіровоградська	33	31	41	8	10	124,2	132,3
Луганська	12	10	21	9	11	175,0	210,0
Львівська	123	123	200	77	77	162,6	162,6
Миколаївська	40	40	69	29	29	172,5	172,5
Одеська	111	124	135	24	11	121,6	108,9
Полтавська	71	26	140	69	114	197,2	538,5
Рівненська	40	34	66	26	32	165,0	194,1
Сумська	37	39	61	24	22	164,9	156,4
Тернопільська	34	28	43	9	15	126,5	153,6
Харківська	165	179	183	18	4	110,9	102,2
Херсонська	57	53	64	7	11	112,3	120,8
Хмельницька	62	64	64	2	0	103,2	100,0
Черкаська	61	68	74	13	6	121,3	108,8
Чернівецька	30	27	38	8	11	126,7	140,7
Чернігівська	34	36	46	12	10	135,3	127,8
м. Київ	142	172	237	95	65	166,9	137,8

Аналізуючи дані таблиці 2.1.5 бачимо, що кількість суб'єктів (фізичних осіб-підприємців) по Харківській області протягом 2016-2018 рр. навпаки, зросла на 18 од. (10,9 %). А по Україні – на 792 од. (47,5 %). Питома вага кількості туристичних підприємств Харківської області у загальній кількості суб'єктів туристичної діяльності коливається у межах 7,3-6,2 %, в тому числі, юридичних осіб (4,9 % – у 2016 р. 4,8 % – у 2017 р., 4,5 % – у 2018 р.), фізичних осіб – підприємців (9,9 % – у 2016 р. 10,4 % – у 2017 р., 7,4 % – у 2018 р.). У 2018 р. порівняно з 2016 р. кількість фізичних осіб-підприємців Харківської

області скоротилася на 3 в.п., а юридичних осіб – на 0,3 в.п. Якщо порівняти ці дані із загальною кількістю суб'єктів туристичної діяльності в Україні, то загальна кількість аналізованих підприємств зменшилась на 1,1 в.п. Дана тенденція є результатом політичної нестабільності, проведенням антитерористичної операції (АТО), зменшенням платоспроможності населення, які спричинили об'єктивну передумову зниження туристичних потоків, та туристичної активності населення країни, регіону та їх туристичної привабливості для іноземних відвідувачів, що, своєю чергою, призвело до підвищення конкуренції серед підприємств-виробників туристичного продукту України та, Харківської області, зокрема, й перевищення пропозиції над споживанням туристичних послуг; відсутністю даних по АР Крим та частин Донецької та Луганської областей.

Оцінивши доходи від надання туристичних послуг в Харківській області зробимо висновок, що їх кількість у 2018 р. відносно 2017 р. знизилась на 11 302,2 млн. грн. Частка доходу в загальному обсязі доходу в Україні станом на 2018 р. складає лише 0,2 %. А по Україні, доходи від надання туристичних послуг, навпаки, збільшились (у 2018 р. порівняно з 2016 р. – на 9 690 239 млн. грн, а порівняно з 2017 р. – на 2603291,3 млн. грн) (таблиця 2.1.6).

Таблиця 2.1.6

Показники доходів суб'єктів туристичної діяльності по Харківській області та Україні за 2016-2018 рр. [72; 73; 74]

Заклади	Роки			Відхилення абсолютне (+; -)	
	2016	2017	2018	2018/2016	2018/2017
1	2	3	4	5	6
Україна (юридичні особи)					
Дохід від екскурсійної діяльності, млн. грн	20988,3	33473,7	46538,9	25550,6	13065,2
у % до загальних доходів	0,2	0,2	0,2	-	-
Дохід від турагентів, млн. грн	518372	552130	715185,5	196814	163055,5
у % до загальних доходів	4,5	3,0	3,4	-1,1	0,4
Дохід від туроператорів, млн. грн	10983160,1	17917372	20307544,1	9324384	2390172,5
у % до загальних доходів	95,3	96,8	96,4	1,1	-0,5
Разом, млн. грн	11522520,4	18502975	21069268,5	9546748	2566293,2

Продовження таблиці 2.1.6

1	2	3	4	5	6
Україна (фізичні особи)					
Дохід від екскурсійної діяльності, млн. грн	10520,7	22651,9	55472,3	44951,6	32820,4
у % до загальних доходів	2,5	4,4	10,0	7,4	5,6
Дохід від турагентів, млн. грн	402640,6	497002,4	501180,1	98539,5	4177,7
у % до загальних доходів	97,5	95,6	90,0	-7,4	-5,6
Дохід від туроператорів, млн. грн	-	-	-	-	-
у % до загальних доходів	-	-	-	-	-
Разом, млн. грн	413161,3	519654,3	556652,4	143491	36998,1
Харківська область (юридичні особи)					
Дохід від екскурсійної діяльності, млн. грн	4791,2	8692,2	1693,5	-3097,7	-6998,7
у % до загальних доходів	33,5	40,2	8,0	-25,5	-32,1
Дохід від турагентів, млн. грн	9504,7	12952,2	19429,8	9925,1	6477,6
у % до загальних доходів	66,5	59,8	92,0	25,5	32,1
Дохід від туроператорів, млн. грн	-	-	-	-	-
у % до загальних доходів	-	-	-	-	-
Разом, млн. грн	14295,9	21644,4	21123,3	6827,4	-521,1
Харківська область (фізичні особи)					
Дохід від екскурсійної діяльності, млн. грн	898,3	1497,7	6143,1	5244,8	4645,4
у % до загальних доходів	4,1	4,7	29,1	25,0	24,4
Дохід від турагентів, млн. грн	20894,1	30406,7	19429,8	-1464,3	-10976,9
у % до загальних доходів	95,9	95,3	92,0	-3,9	-3,3
Дохід від туроператорів, млн. грн	-	-	-	-	-
у % до загальних доходів	-	-	-	-	-
Разом, млн. грн	21792,4	31904,4	21123,3	-669,1	-10781,1
Всього доходів по Україні, млн. грн	11935681,7	19022630	21625920,9	9690239	2603291,3
Всього доходів по Харківській області, млн. грн	36088,3	53548,8	42246,6	6158,3	-11302,2
Частка доходу Харківської області від надання туристичних послуг, %	0,3	0,3	0,2	-0,1	-0,1

Як свідчать дані таблиці 2.1.6, у доходах суб'єктів туристичної діяльності України переважають доходи туроператорів, питома вага яких коливається у межах 95,3-96,4 % та доходів турагентів – 4,5-3,4%. Питома вага доходів від

екскурсійної діяльності незначна, та складає 0,2 %.

У Харківській області інша тенденція у розподілі доходів між суб'єктами туристичної діяльності. Так, у 2018 р. туроператори доходів не принесли зовсім доходів, а доходи турагентів та від екскурсійної діяльності склали 7 836,6 тис. грн (8 % у юридичних осіб та 29,1 % у фізичних осіб-підприємців), дохід від турагентів – 38 859,6 тис. грн (90 % у юридичних осіб та 92 % у фізичних осіб-підприємців). Тобто, дохід турагентів вище, ніж від екскурсійної діяльності. Це пов'язано зі значним зростанням кількості підприємств фізичних осіб-підприємців (2018 р. – 183 од.) та скороченням кількості підприємств юридичних осіб (у 2018 р. порівняно з 2016 р. – на 1 од. (1,2 %)). У структурі доходів суб'єктів туристичної діяльності Херсонської області станом на 2018 р. переважають доходи фізичних осіб-підприємців.

Туроператори, які є юридичними особами, надають 100 % доходу, фізичні особи-турагенти – 92 %, суб'єкти екскурсійної діяльності – юридичні особи – 8 % доходу, фізичні особи-підприємці – 29,1 %. Для підвищення привабливості екскурсійної діяльності для споживачів потрібно створювати нові екскурсійні маршрути; підвищувати якість обслуговування на наявних маршрутах; створювати інформаційну підтримку екскурсійної діяльності у засобах масової інформації (ЗМІ), мережі Інтернет; створювати нові робочі місця; проводити підготовку, чи перепідготовку кваліфікованих кадрів.

На основі проведеної оцінки туристичної діяльності в Харківській області були визначені можливості та обмеження її розвитку, переваги та недоліки сучасного стану (таблиця 2.1.7).

Таблиця 2.1.7

SWOT-аналіз туристичної діяльності в Харківській області

[складено автором]

Переваги (сильні сторони)	Недоліки (слабкі сторони)
1	2
1. Значна історична та культурна спадщина міста, яка нерозривно пов'язана з історією й культурою всієї Східної Європи.	1. Відсутність комплексного погляду на характер і специфіку м. Харків як туристичного міста.

Продовження таблиці 2.1.7

1	2
<p>2. Транспортна забезпеченість визначає м. Харків як відправну точку туристичних маршрутів по історичних і культурних об'єктах Східної України.</p> <p>3. Можливість проведення міжнародних конгресів, симпозіумів, семінарів, виставок, ярмарків, фестивалів.</p> <p>4. Наявність суспільних і комерційних організацій, які можуть сприяти розвитку туризму.</p> <p>5. Можливість проведення міжнародних змагань з різних видів спорту.</p>	<p>2. Слабка система просування туристичних продуктів м. Харків та області на внутрішньому та міжнародному ринках.</p> <p>3. Недосконалість форм галузевої статистики, що не забезпечує достатню інформаційну та управлінську підтримку розвитку туризму.</p> <p>4. Нестача професійно підготовлених кадрів у індустрії туризму.</p> <p>5. Відсутність програми підтримки фірм, які займаються в'їзним туризмом.</p> <p>6. Відсутність великих операторів із внутрішнього туризму, які мають власні туристичну інфраструктуру й інвестиційний потенціал.</p> <p>7. Відсутність вибудованої системи безпеки та супроводу туристів на території міста</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Вигідне географічне положення, що дозволяє залучати туристів.</p> <p>2. Можливість зростання ринку туристичних послуг за умов ефективного використання наявних ресурсів та інфраструктури.</p> <p>3. Залучення іноземних та українських інвесторів для фінансування розвитку туристичної інфраструктури.</p> <p>4. Стійке сприйняття образу м. Харків як міста, привабливого для внутрішнього туризму групами споживачів.</p> <p>5. Зростаючий інтерес громадян до історико-культурної спадщини</p>	<p>1. Зростаюча конкуренція серед туристичних регіонів України.</p> <p>2. Зниження платоспроможного попиту населення внаслідок скорочення прибутковості основних галузей економіки.</p> <p>3. Ризик зниження туристичного потоку при погіршенні криміногенної обстановки в місцях дислокації туристичних об'єктів.</p> <p>4. Посилення виїзного туризму в сусідні регіони та за кордон у зв'язку з низьким рівнем послуг, що надають місцеві фірми.</p> <p>5. Відсутність бюджетних можливостей, що дозволяють здійснювати цільову фінансову підтримку туристичної галузі</p>

Таким чином, за результатами проведеного аналізу туристичної діяльності в Харківській області встановлено, що протягом 2016-2018 рр. спостерігається: збільшення обсягу виїзних туристичних потоків, та скорочення в'їзних та внутрішніх; зменшення обсягів прямого і опосередкованого внесків туристичної галузі України до ВВП; зменшення обсягів капітальних інвестицій у туризм області; низький рівень конкурентоспроможності туристичної галузі області на міжнародному ринку туристичних послуг, незважаючи на наявність значних культурно-історичних інфраструктурних та соціальних ресурсів. Головною проблемою недостатнього розвитку туризму в області є відсутність організованої системи заходів з боку державної, міської та обласної влади.

2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні

Найважливішою детермінантою розвитку туризму в Харківській області є інфраструктурна складова, суттєве місце у якій займає інфраструктура ринку закладів розміщення. Останнім часом, кількість колективних засобів розміщення у області змінювалася внаслідок дій екзо- та ендогенних чинників середовища функціонування. Наприклад, проведення матчів фінальної частини Чемпіонату з футболу Євро-2012 у м. Харків, та законодавчі ініціативи щодо певних пільг у оподаткуванні закладів розміщення, позитивно вплинули на динаміку розвитку, спричинили появу інвестиційних проектів у сегменті готельної нерухомості, що вплинуло на загальний рівень якості надання послуг розміщення у Харківській області. Однак, під час загострення політичної ситуації, воєнних конфліктів на Сході України, загальне зниження платоспроможності населення, коливання курсів валют, відсутність чіткого механізму проходження категоризації, низькі темпи модернізації матеріальної бази та дефіцит фінансових ресурсів призвели до скорочення кількості закладів розміщення в регіоні (таблиця 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Показники функціонування колективних засобів розміщення
у Харківській області за 2016-2018 рр. [38; 39; 40]

Роки	Кількість колективних засобів розміщення, од.			Кількість місць, од.			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення, осіб			Рівень завантаження, %
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі у		
		готелів та аналогічних засобів розміщення	спеціалізованих засобів розміщення		готелях та аналогічних засобах розміщення	спеціалізованих засобах розміщення		готелях та аналогічних засобах розміщення	спеціалізованих засобах розміщення	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2016	172	108	64	14355	5381	8974	268793	231120	37673	19,2

Продовження таблиці 2.2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2017	175	116	59	13876	5633	8243	292245	253027	39218	17,1
2018	67	38	29	7511	3395	4116	218535	184628	33907	12,4
Відхилення 2018/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-105	-70	-35	-6844	-1986	-4858	-50258	-46492	-3766	-6,9
- відносне, %	39,0	35,2	45,3	52,3	63,1	45,9	81,3	79,9	90,0	x
Відхилення 2018/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	-108	-78	-30	-6365	-2238	-4127	-73710	-68399	-5311	-4,7
- відносне, %	38,3	32,8	49,2	54,1	60,3	49,9	74,8	73,0	86,5	x

Аналізуючи дані таблиці 2.2.1 зробимо висновок, що загальна кількість засобів розміщування в регіоні станом на 2018 р. складала 67 од. За цим показником Харківська область посідає 15-те місце в Україні (рисунок 2.2.1).

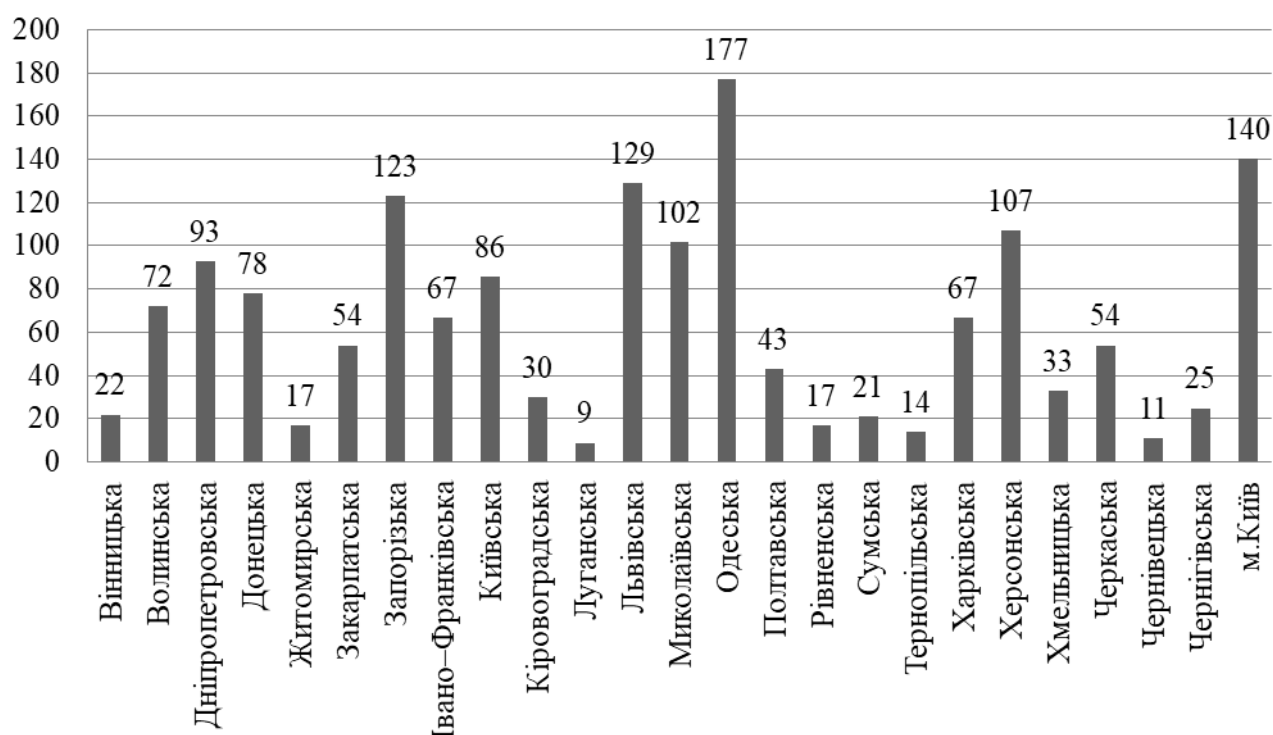

Рис. 2.2.1 – Рейтинг областей України за кількістю засобів розміщування у 2018 р. [38; 39; 40]

Згідно даних таблиці 2.2.1, у 2018 р. порівняно з 2016 р. кількість колективних засобів розміщення скоротилася на 105 од. (61 %), а порівняно з 2017 р. – на 108 од. (61,7 %). Дане зменшення відбулося як за рахунок зниження кількості готелів та аналогічних засобів розміщення (у 2018 р. порівняно з 2016 р. – на 70 од. (64,8 %), , так і спеціалізованих засобів розміщення (у 2018 р. порівняно з 2016 р. – на 35 од. (54,7 %)). Слід зауважити, що сектор щодо спеціалізованих засобів розміщення найсильніше відчуває нестабільність ринку, відсутність достатнього фінансування та державного регулювання. Зауважимо, що Харківська область виділяється високою питомою вагою готелів у структурі колективних засобів розміщення (рисунок 2.2.2).

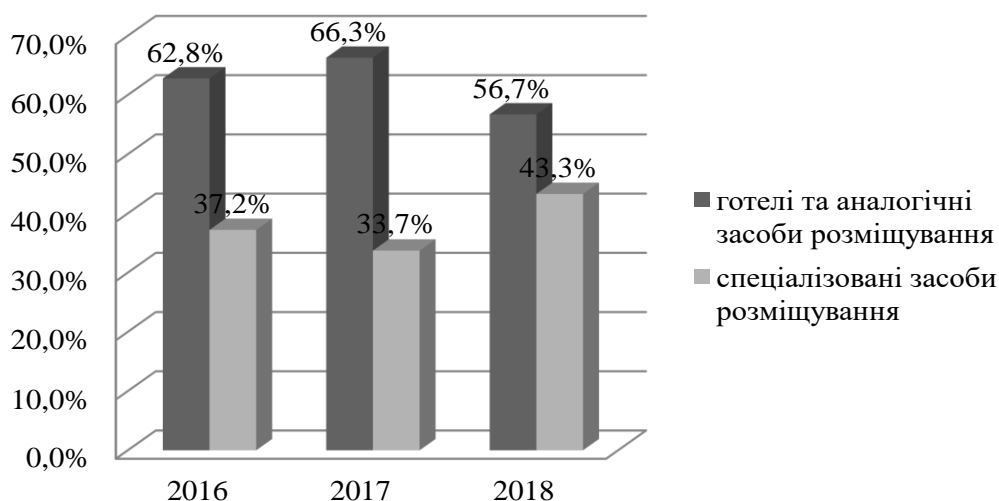

Рис. 2.2.2 – Динаміка розвитку готелів та аналогічних засобів розміщення, й спеціалізованих засобів розміщення в Харківській області за 2016-2018 рр.

[складено автором за [38; 39; 40]]

З рисунку 2.2.2, зробимо висновок, що станом на 2018 р. на готелі припадало 56,7 %, а на санаторії – 42,3 % (рисунок 2.2.2), що дорівнює середньому значенню по Україні.

Аналізуючи динаміку колективних засобів розміщення по Україні протягом 2016-2018 рр. також спостерігаємо, позитивну тенденцію до зростання кількості готелів та аналогічних засобів розміщення (у 2018 р.

порівняно з 2017 р. їх кількість збільшилась на 243 од, а порівняно з 2017 р. – на 303 од.) (таблиця 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Показники структури готелів та аналогічних засобів розміщування за видами в Україні, 2016-2018 рр. [38; 39; 40]

Заклади	Роки						Відхилення абсолютне (+,-)	
	2016		2017		2018		2018/ 2016	2018/ 2017
	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %		
Усього готелів та аналогічні засоби розміщування, з них	2534	100,0	2474	100,0	2777	100,0	243	303
готелі	1703	67,2	1704	68,9	1896	68,3	193	192
мотелі	139	5,5	137	5,5	152	5,5	13	15
хостели	40	1,6	36	1,5	121	4,4	81	85
кемпінги	14	0,6	12	0,5	17	0,6	3	5
агротелі	-	-	-	-	-	-	-	-
гуртожитки для приїжджих	90	3,6	84	3,4	104	3,7	14	20
туристичні бази, гірські притулки тощо	548	21,6	501	20,3	487	17,5	-61	-14

Основні райони концентрації засобів розміщування в Харківській області наведено на рисунку 2.2.3.

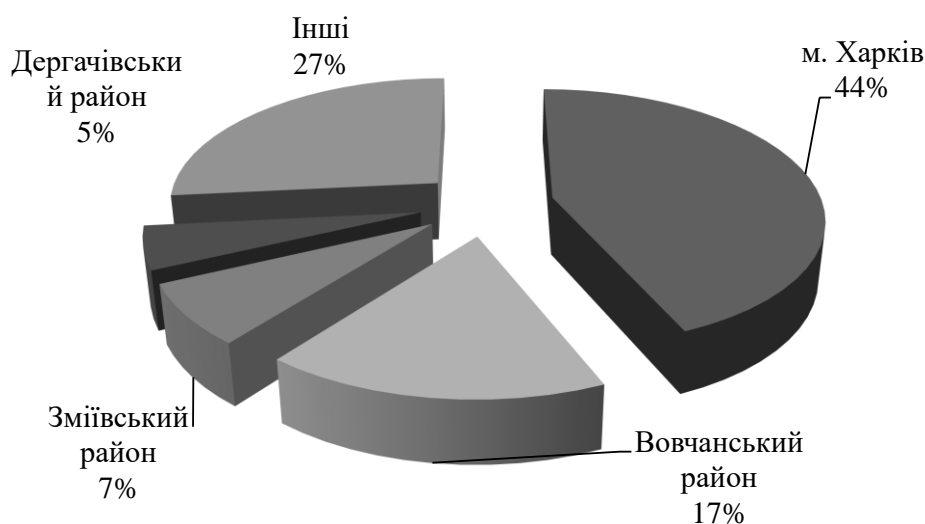

Рис. 2.2.3 – Основні райони концентрації засобів розміщування в Харківській області у 2018 р. [складено за 40]

З рисунку 2.2.3 зробимо висновок, що основна частина колективних засобів розміщування Харківської області сконцентрована у м. Харків – 91 од., та в районах, через які проходять важливі транспортні магістралі, й зосереджені значні привабливі туристично-рекреаційні ресурси: Вовчанському районі – 30 од., Зміївському районі – 13 од., Дергачівському районі – 9 од.

Далі за допомогою таблиці 2.2.3 проаналізуємо кількість місць у готелях та аналогічних засобах розміщування в Харківській області та Україні.

Таблиця 2.2.3

Показники кількості місць у готелях та аналогічних засобах розміщування за регіонами України (юридичні особи та фізичні особи-підприємці)
за 2016-2018 рр., од. [38; 39; 40]

Адміністративні одиниці	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		темп зміни, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Україна	135916	133396	181242	45326	47846	133,3	135,9
Вінницька	2209	2279	1895	-314	-384	85,8	83,2
Волинська	2342	2283	3684	1342	1401	157,3	161,4
Дніпропетровська	7740	7758	11826	4086	4068	152,8	152,4
Донецька	2765	2398	9505	6740	7107	343,8	396,4
Житомирська	2550	2248	995	-1555	-1253	39,0	44,3
Закарпатська	10658	10169	3748	-6910	-6421	35,2	36,9
Запорізька	6611	7373	16102	9491	8729	243,6	218,4
Івано-Франківська	10790	11082	6229	-4561	-4853	57,7	56,2
Київська	5277	5345	9489	4212	4144	179,8	177,5
Кіровоградська	1610	1587	2114	504	527	131,3	133,2
Луганська	1049	1202	869	-180	-333	82,8	72,3
Львівська	17949	18292	13191	-4758	-5101	73,5	72,1
Миколаївська	2786	3332	12620	9834	9288	453,0	378,8
Одеська	12096	11021	23427	11331	12406	193,7	212,6
Полтавська	3993	4052	3363	-630	-689	84,2	83,0
Рівненська	1845	1755	1557	-288	-198	84,4	88,7
Сумська	1345	1204	1532	187	328	113,9	127,2
Тернопільська	2930	2 907	1267	-1663	-1640	43,2	43,6
Харківська	5381	5633	7511	2130	1878	139,6	133,3
Херсонська	3269	2131	19581	16312	17450	599,0	918,9
Хмельницька	3692	3746	2823	-869	-923	76,5	75,4
Черкаська	2872	2936	3978	1106	1042	138,5	135,5
Чернівецька	3942	3285	1325	-2617	-1960	33,6	40,3
Чернігівська	1889	1585	1949	60	364	103,2	123,0
м. Київ	18326	17798	20662	2336	2864	112,7	116,1

Дані таблиці 2.2.3 свідчать, що найбільша кількість місць у готелях та

аналогічних засобах розміщення протягом 2016-2018 р. спостерігалась у Одеській області – 23 427 од., м. Київ – 20 662 од. та Херсонській області – 19 581 од. Найменша – у Луганській (869 од.), Житомирській (995 од.) та Тернопільській областях (1 267 од.). Харківська область у загальній кількості по Україні за кількістю місць займає 16-те місце.

У таблиці 2.2.4 наведено показники кількості осіб, що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщування за регіонами України.

Таблиця 2.2.4

Показники кількості осіб, що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщування за регіонами України (юридичні особи та фізичні особи-підприємці) за 2016-2018 рр., осіб [38; 39; 40]

Адміністративні одиниці	Роки			Відхилення абсолютне (+; -)	
	2016	2017	2018	2018/2016	2018/2017
Україна	5037075	5135164	4826277	-210798	-308887
Вінницька	87904	106429	78426	-9478	-28003
Волинська	89021	94701	55740	-33281	-38961
Дніпропетровська	238453	214379	383907	145454	169528
Донецька	47193	89368	215053	167860	125685
Житомирська	67467	71954	34335	-33132	-37619
Закарпатська	204350	237900	114619	-89731	-123281
Запорізька	102085	114099	162299	60214	48200
Івано-Франківська	304805	301592	168742	-136063	-132850
Київська	249797	250668	374943	125146	124275
Кіровоградська	52467	49147	43697	-8770	-5450
Луганська	22784	28974	22935	151	-6039
Львівська	749855	871401	572159	-177696	-299242
Миколаївська	91 854	92750	117860	26006	25110
Одеська	278227	252101	289913	11686	37812
Полтавська	173 137	195405	164452	-8685	-30953
Рівненська	102347	84756	39470	-62877	-45286
Сумська	50 724	46499	43471	-7253	-3028
Тернопільська	202276	117691	46103	-156173	-71588
Харківська	231120	253027	218535	-12585	-34492
Херсонська	73185	47251	129660	56475	82409
Хмельницька	170167	170110	119847	-50320	-50263
Черкаська	129727	152455	105209	-24518	-47246
Чернівецька	1056371	116959	53340	-1003031	-63619
Чернігівська	62704	53507	56673	-6031	3166
м. Київ	1149789	1122041	1214889	65100	92848

Як свідчать дані таблиці 2.2.4, незмінними лідерами серед регіонів

України, за кількістю осіб, що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщення є – м. Київ, Львівська, Дніпропетровська та Київська області, у 2018 р. на них припадало 1 214 889 осіб, 572 179 осіб, 383 907 осіб та 374 943 осіб відповідно. Підвищена зацікавленість туристів та подорожуючих саме у цих регіонах викликана не лише культурно-розважальною та рекреаційною метою, а також у рівній мірі й бізнес-складовою.

Харківська область за кількістю осіб, що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщення займає 6-те місце серед усіх регіонів України, з чисельністю 218 535 осіб станом на 2018 р.

Номерний фонд підприємств готельного господарства Харківському регіоні представлений в більшості номерами вищої, першої, другої та третьої категорій. Коефіцієнт використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування в Харківській області за 2016-2018 рр. перевищував середній рівень вказаного показника по Україні, але останні роки мав тенденцію до спадання і складає 0,26, що відповідає середньому рівню показника по Україні. Тобто, спостерігається ситуація неповного використання наявної, розбудованої готельної і рекреаційної інфраструктури [40].

Основними причинами переважно низького використання місткості колективних засобів розміщення у більшості регіонів України та Харківської області, зокрема, є:

- залежність від сезонного коливання попиту – значної різниці в попиті на туристичні послуги в пік сезону та міжсезоння;
- еластичність попиту на готельні та туристичні послуги по відношенню до рівня доходів населення (витрати на туристичні послуги не розглядаються як першочергові потреби для життєдіяльності людини, зростання чи зниження туристичного попиту населення має пряму кореляцію з підвищенням, або зменшенням рівня соціально-економічного розвитку та зростанням платоспроможності населення тощо).

У таблиці 2.2.5 наведено кількість осіб, що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщування за видами закладів в Україні.

Таблиця 2.2.5

Показники кількості осіб, що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщування за видами закладів в Україні за 2016-2018 рр. [38; 39; 40]

Заклади	Роки						Відхилення абсолютне (+,-)	
	2016		2017		2018		2018/ 2016	2018/ 2017
	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %	одиниць	питома вага, %		
Усього готелів та аналогічні засоби розміщування, з них	5037075	100,0	5135164	100,0	3747656	100,0	-1289419	-1387508
готелі	4332043	86,0	4395846	85,6	3192654	85,2	-1139389	-1203192
мотелі	101300	2,0	110699	2,2	58803	1,6	-42497	-51896
хостели	52552	1,0	44498	0,9	36482	1,0	-16070	-8016
кемпінги	8218	0,2	7814	0,2	6731	0,2	-1487	-1083
агроготелі	-	-	-	-	-	-	-	-
гуртожитки для приїжджих	181178	3,6	192308	3,7	187503	5,0	6325	-4805
туристичні бази, гірські притулки	361784	7,2	383999	7,5	265483	7,1	-96301	-118516

Як свідчать дані таблиці 2.2.5, протягом 2016-2018 рр. відбулось скорочення кількості розміщених осіб що перебували у готелях та аналогічних засобах розміщування за видами закладів в Україні – з 5 037 075 осіб у 2016 р. до 3 747 656 осіб у 2018 р.

З них: у готелях – на 1 139 389 осіб, мотелях – 42 497 осіб, хостелах – 16 070 осіб, кемпінгах – 1 487 осіб, туристичних базах та гірських притулках – на 96 301 особа. Зауважимо, що кількість осіб, що перебувала у гуртожитках для приїжджих у 2018 р. відносно 2016 р. збільшилась на 6 325 осіб. Дана тенденція спричинена дешевшими цінами на проживання.

Найбільша кількість осіб перебувала у готелях (86 % – у 2016 р., 85,6 % – у 2017 р., 85,2 % – у 2018 р.), а найменша – у кемпінгах 0,2 %.

У таблиці 2.2.6 наведено показники доходів від наданих послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів) готелів та аналогічних засобів розміщування за видами в Україні.

Таблиця 2.2.6

Показники доходів від наданих послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів) готелів та аналогічних засобів розміщування за видами в Україні за 2016-2018 рр., тис. грн [38; 39; 40]

Заклади	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Усього, з них	5112138,8	6710155,2	8629300,6	3517161,8	1919145,4	168,8	128,6
готелі	4794875,2	6293243,7	8184373,7	3389498,5	1891130	170,7	130,1
мотелі	30894,2	41224,5	49661,5	18767,3	8437	160,7	120,5
хостели	8219,6	15753,5	16114,8	7895,2	361,3	196,1	102,3
кемпінги	2120,6	3120,9	3845,4	1724,8	724,5	181,3	123,2
агροготелі	-	-	-	-	-	-	-
гуртожитки для приїжджих	44680,3	52576,6	64048,2	19367,9	11471,6	143,3	121,8
туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування	231348,9	304236	311257	79908,1	7021	134,5	102,3

Як свідчать дані таблиці 2.2.6, незважаючи на скорочення кількості осіб, що перебувала у готелях та аналогічних засобах розміщування за видами закладів в Україні протягом 2016-2018 рр., спостерігається позитивна динаміка зростання показників доходів від наданих послуг.

На сьогоднішній день, основними проблемами готелів та аналогічних засобів в Україні, та Харківській області, зокрема, є: наявність низької частки готелів, які пройшли атестування: більшість готелів Харківської області не відповідає або неповністю відповідає стандартам і вимогам ДСТУ 4269:2003 («Послуги туристичні. Класифікація готелів»); недосконала матеріально-технічна база: деякі засоби розміщення працюють із радянських часів, і мають застарілу матеріально-технічну базу та структуру номерів, що не відповідає сучасним умовам і потребам; недостатня інтеграція сучасних маркетингових та інформаційних систем й інновацій: це явище здебільшого виникає від

небажання вкладати «зайві гроші» і вивчати щось нове; низький рівень завантаження, який не сягає порогу в 20 % (таблиця 2.2.6); недостатній рівень автоматизації та комп'ютеризації більшості технологічних процесів призводить до здорожчання готельних послуг.

Важливою складовою розвитку та привабливості туризму в регіоні є санаторно-курортна сфера. У таблиці 2.2.7 наведено показники функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Харківській області.

Таблиця 2.2.7

Показники функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Харківській області за 2016-2018 рр., од. [53]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.
2016	15	1,9	2	0,8	-	-	47	7,5
2017	15	1,9	2	0,8	-	-	47	7,5
2018	15	1,9	2	0,8	-	-	47	7,5
Відхилення 2018/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-	-	-	-	-	-	-	-
- відносне, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Відхилення 2018/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	-	-	-	-	-	-	-	-
- відносне, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Як свідчать дані таблиці 2.2.7, на даний момент, у Харківській області налічується 15 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням; 2 санаторії-профілакторії; жодного будинку і пансіонату відпочинку; 47 баз та інших закладів відпочинку.

У таблиці 2.2.8 наведено показники кількості закладів лікувально-оздоровчої сфери в Україні.

Таблиця 2.2.8

Показники кількості закладів лікувально-оздоровчої сфери
в Україні за 2016-2018 рр., од. [38; 39; 40]

Заклади	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Санаторії	184	172	169	-15	-3	91,8	98,3
Дитячі санаторії	111	107	103	-8	-4	92,8	96,3
Пансіонати з лікуванням	14	12	12	-2	0	85,7	100,0
Дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри	13	17	14	1	-3	107,7	82,4
Санаторії-профілакторії	79	63	55	-24	-8	69,6	87,3
Бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні	3	3	3	-	-	100,0	100,0
Будинки відпочинку	12	11	14	2	3	116,7	127,3
Пансіонати відпочинку	64	62	53	-11	-9	82,8	85,5
Бази відпочинку, інші заклади відпочинку	1372	1265	1212	-160	-53	88,3	95,8
Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	11	10	6	-5	-4	54,5	60,0
Разом	1863	1722	1641	-222	-81	88,1	95,3

Як свідчать дані таблиці 2.2.8, по Україні кількість закладів лікувально-оздоровчої сфери за усіма видами, у 2018 р. порівняно з 2016 р. скоротилась на 222 од. (11,9 %), а порівняно з 2017 р. – на 81 од. (4,7 %). Найбільше зниження спостерігається по базам відпочинку, іншим закладам відпочинку (протягом 2016-2018 рр. на 53 од.), пансіонатам відпочинку (у 2018 р. порівняно з 2016 р. на 9 од.) та санаторіям-профілакторіям (протягом 2016-2018 рр. на 8 од.). Основними причинами зменшення закладів лікувально-оздоровчої сфери в Україні є: зниження платоспроможності населення, нестабільна ситуація та бойові дії на Сході України.

У м. Харкові налічується 14 санаторно-курортних та оздоровчих закладів, в районах області станом на 2018 р. розташовано 82 заклади. Розподіл закладів за районами представлено на рисунку 2.2.4.

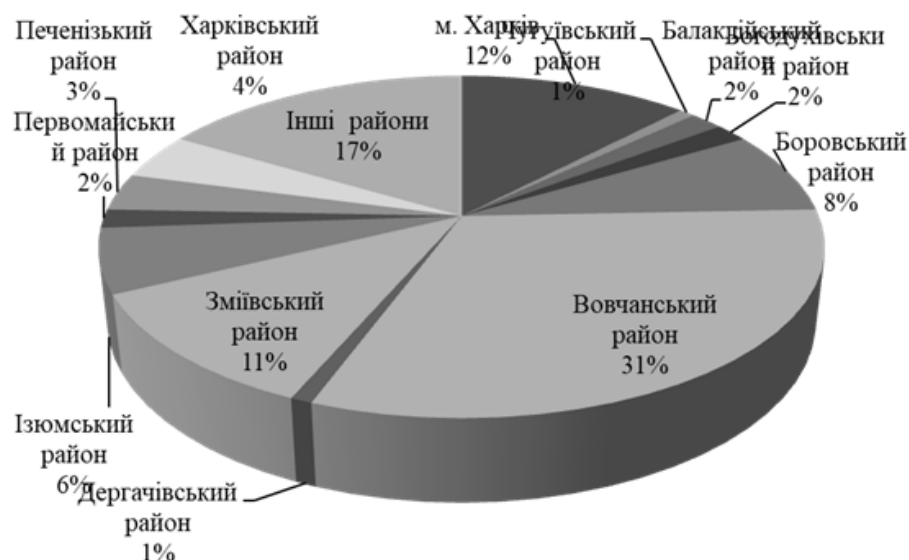

Рис. 2.2.4 – Розподіл санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Харківській області за районами станом на 2018 р., % [53]

Як свідчать дані рисунку 2.2.4, санаторно-курортні та оздоровчі заклади у регіоні розподілились наступним чином: у Вовчанському районі – 36 од., Зміївському – 13 од., Борівському – 9 од., Ізюмському – 7 од., Харківському – 5 од., Печенізькому – 4 од., Балаклійському та Первомайському по 2 од. відповідно, у м. Чугуїв і області, Богодухівському, Дергачівському, Чугуївському районах по 1 од. відповідно. Незважаючи на це, через нерозвинену інфраструктуру та непродуману маркетингову політику рекреаційний потенціал Харківської області використовується лише на 10-15 %. Характеристики основних санаторно-курортних закладів Харківської області, наведено у додатку У.

Найбільш повно характеризує спеціалізовані засоби розміщення не показник їх кількості, а саме кількість місць у цих закладах (таблиця 2.2.9).

Таблиця 2.2.9

Показники кількості місць (ліжок) у спеціалізованих засобах розміщування за регіонами України за 2016-2018 рр., од. [38; 39; 40]

Регіон	Роки			Відхилення абсолютне (+; -)	
	2016	2017	2018	2018/2016	2018/2017
1	2	3	4	5	6
Україна	239677	225638	107044	-132633	-118594
Вінницька	4444	3938	587	-3857	-3351

Продовження таблиці 2.2.9

1	2	3	4	5	6
Волинська	3951	3852	2625	-1326	-1227
Дніпропетровська	16416	15036	8042	-8374	-6994
Донецька	19753	14959	8314	-11439	-6645
Житомирська	1831	1795	21	-1810	-1774
Закарпатська	5207	5141	871	-4336	-4270
Запорізька	33079	32167	14808	-18271	-17359
Івано-Франківська	3624	3613	1860	-1764	-1753
Київська	10467	7672	5525	-4942	-2147
Кіровоградська	1589	1145	1066	-132633	-118594
Луганська	469	277	351	-3857	-3351
Львівська	12920	14635	1741	-1326	-1227
Миколаївська	26065	25897	11152	-8374	-6994
Одеська	44620	42167	16714	-11439	-6645
Полтавська	5222	4814	1071	-1810	-1774
Рівненська	2215	2043	608	-4336	-4270
Сумська	1919	1707	773	-18271	-17359
Тернопільська	1683	1170	420	-1764	-1753
Харківська	8974	8243	4116	-4942	-2147
Херсонська	22136	22550	17380	-132633	-118594
Хмельницька	1870	1820	1255	-3857	-3351
Черкаська	4043	3922	2387	-1326	-1227
Чернівецька	930	708	485	-8374	-6994
Чернігівська	1929	2304	782	-11439	-6645
м. Київ	4321	4063	4090	-1810	-1774

Аналізуючи дані таблиці 2.2.9 спостерігаємо зменшення кількості місць (ліжок) у спеціалізованих засобах розміщування в усіх регіонах України (загалом, по Україні кількість місць у спеціалізованих закладах розміщення знизилася з 239 677 од. у 2016 р. до 107 044 од. у 2018 р., а по Харківському регіону з 8 974 од. до 4 116 од. на 4992 од.) та кількості осіб, які перебували у цих закладах (таблиця 2.2.10).

Таблиця 2.2.10

Показники кількості осіб, що перебували у закладах лікувально-оздоровчої сфери в Україні у 2016-2018 рр., осіб [38; 39; 40]

Заклади	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+; -)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Санаторії	434930	428503	449550	14620	21047	103,4	104,9
Дитячі санаторії	109241	112463	115923	6682	3460	106,1	103,1

Продовження таблиці 2.2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
Пансіонати з лікуванням	12293	15632	15216	2923	-416	123,8	97,3
Дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії	30971	39763	30280	-691	-9483	97,8	76,2
Санаторії-профілакторії	61348	65947	59801	-1547	-6146	97,5	90,7
Бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні	3160	3323	3270	110	-53	103,5	98,4
Будинки відпочинку	11229	8559	8666	-2563	107	77,2	101,3
Пансіонати відпочинку	65568	65956	65459	-109	-497	99,8	99,2
Бази відпочинку, інші заклади відпочинку	750914	762882	774178	23264	11296	103,1	101,5
Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	3014	4656	3670	656	-986	121,8	78,8
Разом	1482668	1507684	1526013	43345	18329	102,9	101,2

Як свідчать дані таблиці 2.2.10, дана тенденція зумовлена:

- недостатнім фінансуванням витрат на капітальні видатки санаторних закладів, що призводить до погіршення побутових умов проживання хворих і, як наслідок, до неповної завантаженості санаторіїв;

- нерівномірним фінансуванням витрат на оплату енергоносіїв, через що у зимовий період санаторії залишилися без опалення, а це спричинило достроковий від'їзд хворих та відмови від путіок;

- застарілою матеріально-технічною базою, значна зношеність необоротних активів – медичного обладнання, побутової техніки, меблів, що призводить до погіршення якості наданих послуг;

- непрофесійністю санаторно-курортних відбіркових комісій (СКВК) протитуберкульозних диспансерів, що направляють хворих на санаторне лікування, зумовила невиконання санаторіями плану ліжкоднів.

Структурний розподіл осіб, що проходили оздоровлення в оздоровчих закладах Харківської області показано на рисунку 2.2.7, де також визначилась динаміка змін у виборі форми закладу.

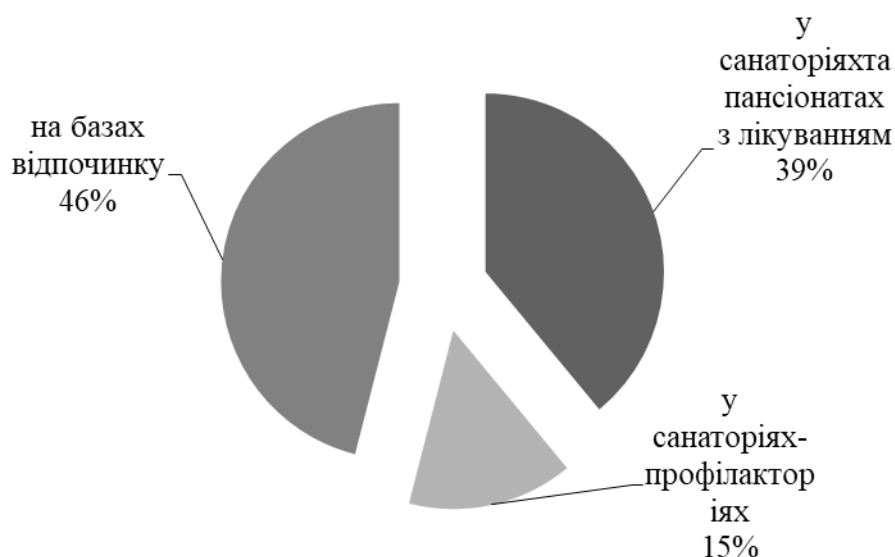

Рис. 2.2.7 – Структура розподілу осіб за видами оздоровчих закладів у Харківській області, 2018 р. [53]

Як слідує з наведених даних на рисунку 2.2.7, проявилась тенденція незначного зменшення притоку клієнтів до санаторіїв, а зростання забезпечили 2018 р. пансіонати та бази відпочинку. Це є негативною тенденцією, оскільки рівень захворюваності в регіоні є критично небезпечним, а санаторне лікування забезпечує кращі результати ніж в інші форми організації оздоровлення.

У таблиці 2.2.11 наведено показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку у Харківській області.

Таблиця 2.2.11

Показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку у Харківській області за 2016-2018 рр. [53]

Роки	Кількість закладів, одиниць, од.		У них місць, одиниць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	У т.ч.	усього	У т.ч.	усього	У т.ч.
		у т.ч. заклади оздоровлення		у т.ч. заклади оздоровлення		у т.ч. заклади оздоровлення
1	2	3	4	5	6	7
2016	751	20	6011	3950	91557	9087
2017	745	19	5955	3894	95337	8074

Продовження таблиці 2.2.11

1	2	3	4	5	6	7
2018	736	17	5573	3623	97063	8352
Відхилення 2018/2016 р.: абсолютне, (+; -)	-15	-3	-438	-327	5506	-735
- відносно, %	98,0	85,0	92,7	91,7	106,0	91,9
Відхилення 2018/2017 р.: абсолютне, (+; -)	-9	-2	-382	-271	1726	278
- відносно, %	98,8	89,5	93,6	93,0	101,8	103,4

Дані таблиці 2.2.11 свідчать, що досить розповсюдженим видом туризму в Харківській області залишається дитячий оздоровчий туризм. Станом на 2018 р. в Харківській області працювало 736 дитячих заклади оздоровлення та відпочинку, що на 15 закладів (2 %) менше, порівняно з 2016 р. та на 9 закладів (1,2 %) нижче 2017 р. Кількість місць у 2018 р. порівняно з 2016 р. зменшилась на 438 од (7,3 %), а порівняно з 2017 р. – на 382 од. (6,4 %) і склала 5573 од. Разом з тим, кількість дітей, які відпочили та оздоровились у дитячих закладах, збільшилась з 91557 тис. осіб у 2016 р. до 97063 тис. осіб у 2018 р.

Серед районів Харківської області найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку налічувалась у Харківському (59 од.), Балаклійському (36 од.) та Вовчанському (28 од.) районах. Найбільше дітей оздоровлено у закладах Харківського (7823 дитини), Дергачівського (5713 дітей) та Зміївського (4156 дітей) районах області.

У таблиці 2.2.12 наведено показники доходів від наданих послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів) закладів лікувально-оздоровчої сфери в Україні.

Таблиця 2.2.12

Показники доходів від наданих послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних платежів) закладів лікувально-оздоровчої сфери в Україні за 2016-2018 рр.,

тис. грн [38; 39; 40]

Заклади	Роки			Відхилення			
	2016	2017	2018	абсолютне (+; -).		відносно, %	
				2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
1	2	3	4	5	6	7	8
Санаторії	1813249,5	1957103,6	2498084,8	684835,3	540981,2	137,8	127,6
Дитячі санаторії	80540,8	150839,9	179913,3	99372,5	29073,4	223,4	119,3

Продовження таблиці 2.2.12

1	2	3	4	5	6	7	8
Пансіонати з лікуванням	40882,7	56562,3	68390,7	27508	11828,4	167,3	120,9
Дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри	150783,4	186215,4	198517,5	47734,1	12302,1	131,7	106,6
Санаторії-профілакторії	183853,1	213973,9	217909,8	34056,7	3935,9	118,5	101,8
Бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні	12491,5	21594,5	17886,5	5395	-3708	143,2	82,8
Будинки відпочинку	12467,0	16353,4	17001,6	4534,6	648,2	136,4	104,0
Пансіонати відпочинку	116785,4	154480,5	118581,2	1795,8	-35899,3	101,5	76,8
Бази відпочинку, інші заклади відпочинку	534477,7	629963,3	732764,8	198287,1	102801,5	137,1	116,3
Оздоровчі заклади 1-2 денного перебування	2399,7	5219,4	5599,2	3199,5	379,8	233,3	107,3
Разом	2947930,8	3392306,2	4054649,4	1106718,6	662343,2	137,5	119,5

Аналізуючи показники доходів від наданих послуг закладів лікувально-оздоровчої сфери в Україні (таблиця 2.2.12) відмічаємо їх збільшення (у 2018 р. відносно 2016 р. на 1 106 718,6 тис. грн, а відносно 2017 р. – на 662 343,2 тис. грн), незважаючи на їх скорочення закладів. Найбільший дохід у 2018 р. принесли санаторії – 2 498 084,8 тис. грн. На другому місці (не зважаючи на їх кількість) зосередилися санаторії-профілакторії – 217 909,8 тис. грн. Найменше доходу принесли бальнеологічні лікарні та будинки відпочинку.

За доходами від лікувально-оздоровчого туризму Харківська область займає 12 місце в Україні, що свідчить про наявність істотних проблем, які не дозволяють максимізувати доходи цієї галузі. Потенційні споживачі обирають санаторії інших регіонів України, або за кордоном. Причинами є: невідповідність застарілої інфраструктури вимогам комфорту за міжнародними

стандартами; низький рівень обслуговування та сервісу, «криза управлінських рішень», яка викликана проблемою підготовки кадрів; проблемне курсування громадського транспорту, поганий стан доріг; нерозвинена анімаційна діяльність, відсутня сфера дозвілля; слабе просування наявних ресурсів на туристичному ринку, відсутність роботи з потенційними споживачами послуг.

Інфраструктура харчування характеризується найвищим рівнем розвитку ресторанного господарства, а саме: високим рівнем забезпеченості населення підприємствами, найбільшою кількістю об'єктів ресторанного господарства, найвищою забезпеченістю населення місцями в них, та значним туристичним потенціалом. На даний час, мережа підприємств ресторанного господарства Харківської області, станом 2018 р., складає 2 757 підприємства з кількістю 125 328 посадкових місць [53]. Що стосується мережі підприємств швидкого харчування, то зазначений сегмент ринку налічує 250 од. Зросла також кількість підприємств ресторанного господарства із додатковими послугами населенню. Зокрема, послуги культурного та спортивно-розважального характеру та кейтерінгу. На сьогодні близько 100 підприємств надають такі послуги.

В останні роки підприємства ресторанного господарства Харківської області привертає чимало інвесторів. Це пов'язано, перш за все, з привабливістю даного ринку, з можливостями отримання стабільного прибутку при грамотному управлінні рестораном, та зростанням показника добробуту як всього підприємства, так і його працівників, які є власниками трудового капіталу. Всебічний розвиток інфраструктури культурно-дозвільної та рекреаційної сфер є критично важливим чинником якості життя та соціального комфорту. Так, розвинутість індустрії дозвілля, насиченість культурного життя, рекреаційні можливості території входять до переліку основних показників. Харківська область історично розвивалася як «культурна столиця» Сходу України. Разом із тим, протягом останніх років все більш гостро відчувається конкуренція з боку інших регіонів держави.

Результати оцінки розвитку туристичної інфраструктури Харківської

області узагальнемо у додатку Ф.

Таким чином, Харківська область, володіючи порівняно невеликим туристичним потенціалом, має досить розвинену туристичну інфраструктуру, яка дозволяє істотно підвищити розвиток іноземного туризму, та залучити туристів з інших регіонів України. Однак, матеріальна база туризму потребує реконструкції, істотного розширення мережі туристичних об'єктів та послуг, фінансової фондової підтримки, розробки спільних державно-приватних програм з оновлення та реконструкції.

2.3. Основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні

За результатами проведеної оцінки стану туристичної діяльності Харківської області виявлено чимало проблем, тому, для їх вирішення пропонуємо розробити тур «Харківщина: замки та хмарочоси Слобожанщини».

Основні показники маршруту:

Вид маршруту – кільцевий (Полтава – Харків – Полтава), пізнавальний, автобусний.

Тривалість туру: 2 дні /1 ніч для 15 осіб, віком від 16 до 65 років.

Харчування: сніданки, обід та вечеря.

Транспорт: автобус.

Тип туру: груповий, організований.

Проживання: готель «Харків» в м. Харків.

Виїзд: з м. Полтава.

Основний пакет послуг: зустріч групи на залізничному вокзалі; екскурсії та трансфери по програмі; харчування: 1 обід; групова страховка.

Додатковий пакет послуг: залізничний проїзд до/з Харкова; додаткові трансфери; особисті витрати; факультативні програми; вхідні квитки та екскурсійні послуги в музеях і на туристичних об'єктах; проїзд в міському транспорті.

Програма туру «Харківщина : замки та хмарочоси Слобожанщини».

День 1

03:00 – зустріч на Київському залізничному вокзалі;

03:38 – виїзд з м. Полтава поїздом № 722;

05:57 – Прибуття до м. Харків. Зустріч групи на вокзалі з гідом. Посадка у автобус.

06:30 – приїзд у готель «Харків». Розміщення.

08:30 – сніданок у кафе готелю «Харків».

09:00 – зустріч з гідом у готелі, збір групи на екскурсію «Екскурсія історичним центром міста» (Покровський монастир, Успенський собор, пл. Конституції).

12:00 – вільний час;

13:00 – обід у кафе;

14:00 – екскурсія до Історичного музею;

15:15 – екскурсія до Художнього музею;

16:30 – продовження екскурсії історичним центром міста: парк Шевченка, площа Свободи, Госпром, Галерея Фельдмана.

18:00 – екскурсія до Музею сексуальних культур;

19:30 – Канатна дорога, Парк Горького;

21:30 – повернення до готелю. Вечеря.

22:00 – вільний час.

День 2

08:30 – сніданок в кафе готелю. Виселення з готелю;

09:20 – зустріч з гідом у готелі, збір групи;

09:30 – виїзд з м. Харків;

10:45 – екскурсія «Шарівка: палац Кьоніга»

12:30 – екскурсія «Володимирівка: садиба Харитоненків «Наталіївка»;

13:30 – Краснокутськ: обід;

14:45 – екскурсія «Пархомівка: історико-художній музей ім. О. Луньова»;

16:15 – виїзд з Пархомівки;

18:00 – трансфер на Харківський залізничний вокзал;

18:36 – виїзд з Харкова на потязі № 7210.

20:16 – прибуття до м. Полтава.

Калькуляція туру «Харківщина : замки та хмарочоси Слобожанщини» наведена у таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Калькуляція туру «Харківщина : замки та хмарочоси Слобожанщини»

№	Назва статті	Вартість за одиницю		Кількість (од., діб)	Загальна вартість (грн)		
		У.о.	грн		У.о.	грн	
1.	Вартість проживання у готелі «Харків» (класичний 2-місний номер)	29,26	790	1	29,26	790	
2.	Вартість харчування:						
2.1.	Сніданок	5	135	2	25	270	
2.2.	Обід	5,6	151,2	2	31,36	302,4	
2.3.	Вечеря	3,4	91,8	1	3,4	91,8	
3.	Трансфер (з вокзалу та на вокзал)	3,7	99,9	1	3,7	99,9	
4.	Вартість проїзду на екскурсії	11,1	299,7	1	11,1	299,7	
5.	Екскурсійна програма:						
	Екскурсія по місту	3,7	99,9	1	3,7	99,9	
	Екскурсія по музеям	11,1	299,7	1	11,1	299,7	
6	Страховання	7,4	199,8	1	7,4	199,8	
Загальна вартість туру:						126,02	2 453,2

Страховання в рамках даного туру представлено стандартним комплексним страхуванням, включає страхування життя від нещасного випадку, а також добровільним медичним страхуванням. У рамках корпоративного співробітництва туроператорів зі страховими організаціями приблизна вартість страховки на одного туриста становить 7-8 дол. США (середня ціна 7,4 дол. США), (199,80 грн)

Розроблений тур «Харківщина : замки та хмарочоси Слобожанщини» документально оформлений відповідно до діючих вимог. Документи, необхідні для оформлення поїздки: паспорт.

До розроблено туру додаються інформаційно-довідкові матеріали: пам'ятки для туристів, в яких відображена специфіка даної подорожі,

наприклад, умов дотримання протиепідеміологічних та карантинних вимог тощо; довідкові та рекламні матеріали по туру (наприклад, буклет чи проспект або кольорова туристична картосхема, що містять інформацію про країну тимчасового перебування – її природно-географічні особливості, історію та культуру, відомості про основні історико-культурні пам'ятки та інше).

Таким чином, вартість туру «Харківщина : замки та хмарочоси Слобожанщини» 2 дні/1 ніч на одного становить 2 453,20 грн (126,02 дол. США).

З метою подальшого розвитку культурно-пізнавального туризму, включаючи етнічний та фольклорний туризм, потрібно:

а) поширити проведення етнічних ярмарків та фестивалів типу «Печенізьке поле» (Печенізький район), «Весілля в Малинівці» (Чугуївський район), «Олексіївська фортеця» (Первомайський район), «Ніч на Івана Купала» (Золочівський район), «Масляна неділя» (Зміївський район), «Фестиваль борщу» (Вороння слобода), «Масляна» (Коробови Хутори). Крім того, слід запровадити пивні тури з відвідуванням пивних заводів та приватних броварень;

б) соціального, який пов'язаний з молодіжною політикою, а також з політикою підтримки розвитку відпочинку інших соціальних груп (пенсіонери, інваліди тощо);

в) ділового: за оцінками експертів може стати основним туристичним сектором мегаполісу та пріоритетною спеціалізацією Харківської області;

д) медичного, який має дуже розвинуту інфраструктуру лікувальних та лікувально-оздоровчих закладів, високопрофесійний персонал. Закордонні туристичні агенції вже пропонують тури для реабілітації дітей, що потерпають від церебрального паралічу, за допомогою лікувальних вправ з дельфінами в Харківському дельфінарії «Немо» та лікувальних методів за допомогою коней на базі зоопарку Харківської державної зооветеринарної академії;

е) військового: наявність літовищ у Куп'янському та Чугуївському районах, і танкодрому в Чугуївському районі;

ж) індустріального, який має достатньо велику кількість об'єктів, оскільки Харківська область була індустріальною столицею України;

к) кулінарного: розмаїття страв слобожанської кухні, з урахуванням регіональних особливостей кожного району області, розвинута інфраструктура ресторанів, певний досвід практичних заходів у цьому напрямі, що надає реальні можливості для впровадження технологій приготування таких страв у ресторанах області та міста, розробки меню для проведення тижнів слобожанської кухні на засадах кейтерінгу для учасників бізнес-семінарів, науково-практичних конференцій, економічних форумів тощо. Це буде сприяти подальшому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності заходів ділового туризму;

л) екстремального: дайвінг (наявність Старосалтівського та Червонооскільського водосховищ), а також парапланеризм, дельтапланеризм, з урахуванням можливостей використання територій Ізюмського, Куп'янського та Шевченківського районів;

м) спортивно-оздоровчого – презентація нових велосипедних маршрутів по Харківській області, відкриття туристичних кемпінгів у районах Харківської області;

н) освітнього: за наявності широкої мережі навчальних закладів, та певного досвіду роботи в цьому напрямі у ВНЗ м. Харків та області. Потрібно систематизувати та коригувати діяльність ВНЗ в інтересах області;

Для розвитку туристичної інфраструктури, та об'єктів туристичного інтересу (включаючи засоби розміщення, конференц-зали, виставкові центри, транспорт, громадське харчування, торговельне обслуговування туристів) пропонуємо:

– провести реконструкцію (у тому числі, часткову) та будівництво готелів з ціллю збільшення частки номерів економ- і бізнес-класу;

– розпочати будівництво засобів розміщення середнього і економ-класу (хостелів, баз відпочинку тощо), виставкових площ;

– придбати спеціалізовані автомобільні засоби;

- стимулювати розвиток малого бізнесу для надання супутніх туризму сервісних послуг;
- провести зонування, підготовку об'єктів нерухомості до залучення у ринковий обіг;
- вдосконалити туристичну інфраструктуру: поліпшити якість доріг, удосконалити та модернізувати транспортне господарство;
- удосконалити транспортну інфраструктуру, сегмент транзитних готелів, з ціллю активізації туристично-екскурсійної діяльності в Харківській області;
- встановити європейські дорожні туристичні знаки.

2. Для просування на ринок Харківської області конкурентоспроможні туристичні продукти, рекомендуємо:

- оцінити наявні туристичні ресурси на основі критеріїв конкурентоспроможності та привабливості;
- проаналізувати результати маркетингових досліджень, для виявлення затребуваних та вигідних для Харківської області пріоритетних туристичних продуктів;
- провести комплексне оновлення основних маршрутів, та цільову реалізацію в межах міського замовлення (транспорт і дороги, об'єкти туристичного інтересу);
- розробити спеціалізовані туристичні продукти;
- створити мережі збуту: представництв й турагентів у інших регіонах України та країнах – потенційних клієнтах;
- розробити перелік основних туристичних подій, та забезпечити підтримку влади для проведення у м. Харків;
- розробити та реалізувати ефективний брендинг регіону, враховуючи унікальність, ексклюзивність, безпеку, якість та інші споживчі властивості;
- створити сприятливий інвестиційний клімат у галузі (наприклад, проведення виставок, бізнес-форумів, конгресів, ділових кіл, науково-практичних конференцій, семінарів тощо), що активізує залучення інвестицій для модернізації існуючого готельного фонду регіону, та сприятиме

покращенню якості послуг, залученню не тільки внутрішніх, але й іноземних туристів;

- створити нові типи туристично-рекреаційних територій (наприклад, тематичних парків), сприяти активному розвитку внутрішнього туризму;

- відкрити туристично-інформаційні пункти у Європі для залучення більшої кількості потенційних туристів;

- провести персоніфікацію обслуговування та орієнтацію на потреби клієнтів;

- приймати участь в міжнародних виставках-ярмарках з різних видів туризму, проводити масові спортивні та культурні заходи міжнародного рівня в Харківській області;

- використовувати у повній мірі історико-культурні ресурси регіону, планувати та реалізувати створення туристичної регіональної дестинації;

3. Для організаційно-інформаційного забезпечення розвитку індустрії туризму, пропонуємо:

- проводити дослідження щодо вивчення попиту туристичних послуг, та визначення основних споживачів туристичних послуг, включаючи іноземних, інформування виробників цих послуг у Харківській області;

- створити та вдосконалити ефективну систему управління розвитком туризму в області, яка б об'єднувала органи місцевого самоврядування, та підприємства туристичної сфери усіх форм власності, та містила, зокрема моніторинг і статистичне спостереження за міжнародними стандартами, просуванням туристичних продуктів і забезпеченням безпеки туристів;

- вивчити та освоїти позитивний досвід провідних регіонів у сфері туризму, у першу чергу: м. Київ, м. Львів, м. Познань (Польща), м. Варна (Болгарія), м. Болонья (Італія), м. Лілль (Франція), м. Цинциннаті (США), м. Нюрнберг (ФРН), м. Тяньцзін (КНР), м. Каунас (Литовська Республіка) та інших закордонних країн;

- освоїти, стимулювати та розвивати на території області пріоритетні види туризму, зокрема діловий, що приносить на світовому ринку туризму

основний прибуток;

– створити висококонкурентну місцеву корпорацію (кластер) між органами місцевого самоврядування та підприємствами туристичної сфери усіх форм власності, що поєднує виробників затребуваного і якісного комплексу послуг (турагенти, розміщення, транспорт, харчування, екскурсії, шопінг, освітні й наукові установи);

– провести цільову перепідготовку, включаючи стажування: викладачів; колективів підприємств туристичної індустрії; співробітників усіх організацій-учасників процесу управління реалізацією Концепції; розширення підготовки кваліфікованих фахівців, включаючи закордонні стажування; прийняття Концепції розвитку туризму до 2020 року, інших нормативно-правових документів, що підвищують зацікавленість підприємців та інвесторів у розвитку туризму в Харківській області;

– вдосконалити нормативно-правову, та законодавчу базу туризму, створити ефективні механізми її реалізації, зокрема, у сфері кредитної та податкової політики;

– активізувати інвестиційні процеси в туристичну сферу, за рахунок покращення її інвестиційної привабливості;

– розвивати та впровадити фінансово-економічні механізми забезпечення сталого розвитку туризму, як пріоритетного напрямку;

– зформувати системи центрів туристичної інформації як елемент туристичної індустрії, створити закордонні туристичні представництва;

– розробити науково-методичні положення, які стосуються розвитку сегменту соціальних готелів, які спрямовані на формування сукупності колективних засобів розміщення, доступних для туристів усіх категорій населення;

– забезпечити перегляд законодавчих та нормативних актів, які регламентують діяльність у готельному бізнесі, з урахуванням міжнародних норм, прискорення процесу становлення оновленої нормативно-правової бази, і як наслідок, підсилення інтеграції готельного комплексу області, як до

національного, так і міжнародного туристичного ринку;

- сприяти вирішенню проблем сертифікації, категоризації та стандартизації готельних послуг на державному рівні, шляхом розроблення відповідних рекомендацій, адже, наявність документів, які підтверджують якість готельних послуг, першочергово викликають довіру у гостя готелю;

- розробити інтегровану систему планування та координації заходів щодо розвитку готельних підприємств як на обласному, так і на міському рівні;

- створити національні готельні мережі як базові платформи трансляції якісного готельного обслуговування в Україні;

- впровадити проєкти розвитку готелів, за участю міжнародних операторів, оскільки якісне управління готельним комплексом, є важливим чинником його успішної діяльності, а міжнародні мережі є носіями високих стандартів сервісу;

- сприяти активному розвитку готелів у складі багатофункціональних комплексів, де готельна складова функціонує на рівні з офісною, торгівельною, розважальною, житловою;

- сприяти популяризації готельного продукту регіону, шляхом використання різних засобів інформації: виготовлення промоційних відеороликів про регіон, друк рекламно-інформаційних матеріалів про туристичний потенціал міста тощо;

- створити потужний туристичний імідж регіону в поєднанні з готельним господарством, наприклад, створення так званих концептуальних готелів, які містять виразну тематичну складову.

Отже, запропоновані напрями перетворять індустрію туризму в Харківській області на прибуткову, та високоефективну галузь регіональної економіки.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У роботі проведено комплексну оцінку стану розвитку туризму в Харківській області, та обгрунтовано напрями його удосконалення. Результати аналізу науково-інформаційного матеріалу дали змогу зробити такі узагальнюючі висновки.

1. Визначено соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні. Встановлено, що на розвиток туризму в Харківській області впливають такі соціально-економічні чинники: рівень соціально-економічного розвитку регіону; населення як споживач та виробник туристичних послуг; наявність туристичних ресурсів у регіоні; рівень розвитку туристичної та транспортної інфраструктури. З'ясовано, що область володіє досить високим рівнем соціально-економічного розвитку. Однак, низький рівень доходів та платоспроможного попиту населення; невисокий рівень розвитку туристичної інфраструктури, і погана якість транспортного обслуговування, негативно впливають на розвиток туризму в регіоні.

2. Досліджено природно-ресурсну базу розвитку туризму в регіоні. Встановлено, що Харківська область володіє достатньою природно-ресурсною базою та має великий потенціал для розвитку різних видів туристичної, та рекреаційної діяльності, насамперед пізнавального, річкового рекреаційного, зеленого та екологічного туризму.

3. Розглянуто історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності. Встановлено, що Харківська область володіє великою кількістю пам'яток архітектури, які є складовою його історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів. Найбільш забезпеченими пам'ятками архітектури виявилися Богодухівський, Вовчанський, Валківський, Зміївський, Чугуївський та Краснокутський райони. Саме їх можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. Проте, більша частина культурної спадщини Харківської області, в тому числі, й архітектурної, перебуває у незадовільному стані й потребує проведення робіт із

реставрації, або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань. Стимує розвиток культурно-пізнавального туризму і відсутність нормативно-правового регулювання та забезпечення з питань використання культурної спадщини в туризмі, недостатня кількість фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація.

4. Проаналізовано організацію туристичної діяльності у регіоні. За результатами проведеного аналізу встановлено, що протягом 2016-2018 рр. збільшився обсяг виїзних туристичних потоків, при цьому, скоротився обсяг в'їзних та внутрішніх туристичних потоків; зменшилися обсяги прямого і опосередкованого внесків туристичної галузі України до ВВП, капітальних інвестицій у туризм області. Спостерігається низький рівень конкурентоспроможності туристичної галузі Харківської області на міжнародному ринку туристичних послуг. Головною проблемою недостатнього розвитку туризму в Харківській області є відсутність організованої системи заходів з боку державної, міської та обласної влади.

5. Досліджено особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні. З'ясовано, що володіючи порівняно невеликим туристичним потенціалом, Харківська область має досить розвинену туристичну інфраструктуру, яка дозволяє істотно підвищити розвиток іноземного туризму, та залучити туристів з інших регіонів України. Однак, матеріальна база туризму потребує реконструкції, істотного розширення мережі туристичних об'єктів та послуг, фінансової фондової підтримки, розробки спільних державно-приватних програм з оновлення та реконструкції.

6. Обґрунтовано основні напрями удосконалення розвитку туризму в регіоні. Запропоновано створення туристичного кластеру «Зміївщина туристична», для якого обрано один із найбільш перспективних в туристичному контексті адміністративних районів Харківської області – Зміївський район, який володіє значними туристичними ресурсами.

Для удосконалення розвитку туризму в регіоні також сприятливими є:

– проведення реконструкції та будівництво засобів розміщення

- середнього і економ-класу (хостелів, баз відпочинку тощо), виставкових площ;
- покращення туристичної інфраструктури;
 - поліпшення якості доріг, удосконалення та модернізація транспортного господарства;
 - проведення маркетингових досліджень, для виявлення затребуваних та вигідних для Харківської області пріоритетних туристичних продуктів;
 - розробка спеціалізованих туристичних продуктів;
 - створення мережі збуту: представництв й турагентів у інших регіонах України та країнах – потенційних клієнтах;
 - створення сприятливого інвестиційного клімату у галузі;
 - відкриття туристично-інформаційних пунктів у Європі для залучення більшої кількості потенційних туристів;
 - проведення цільової перепідготовка, включаючи стажування: викладачів; колективів підприємств туристичної індустрії; співробітників усіх організацій-учасників процесу управління реалізацією Концепції;
 - розширення підготовки кваліфікованих фахівців, включаючи закордонні стажування;
 - вдосконалення нормативно-правової, та законодавчої бази туризму, створення ефективних механізмів її реалізації, зокрема, у сфері кредитної та податкової політики;
 - розроблено тур «Харківщина : замки та хмарочоси Слобожанщини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агалов В. К. Регулирование инвестиционной деятельности в депрессионных регионах / В. К. Агалов, Г. В. Хомколов, Е. Ю. Цыренова. – СПб. : Изд-во ГУЭФ, 2014. – 119 с.
2. Азарян О. М. Науково-практичний підхід до оцінювання конкурентного стану підприємства на ринку готельних послуг / О. М. Азарян, А. А. Донець // Торгівля і ринок України. – 2013. – Вип. 36. – С. 111–119.
3. Александрова А. Ю. Структура туристского рынка / А. Ю. Александрова. – Москва : Пресс-Соло, 2015. – 219 с.
4. Александрова С. А. Детермінанти розвитку туризму : колективна монографія / С. А. Александрова, Н. М. Богдан, Л. А. Нохріна. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 159 с.
5. Бабаєва О. В. Екологічні проблеми Харківської області на фоні глобального потепління / О. В. Бабаєва, С. Решетченко // Формування сучасного економічного простору : переваги, ризики, механізми реалізації : Мат. конференції. – Тбілісі : Riga:Baltija Publishing, 2016. – С. 188-191.
6. Басюркіна Н. Й. Проблеми розвитку і особливості державного регулювання готельно-ресторанного бізнесу в Україні / Н. Й. Басюркіна // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття» (Одеса, 5–8 жовтня 2016 р.). – Одеса : ОНАХТ, 2016. – С. 85-92.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія і методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О. О. Бейдик. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – 395 с.
8. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. / О. О. Бейдик. – Київ : Альтерпрес, 2016. – 404 с.
9. Богдан Н. М. Готельне господарство як інфраструктурна складова туристичної привабливості регіонів України / Н. М. Богдан, А. А. Рябев // Інфраструктура ринку. – 2019. – № 30. – [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://www.market-infr.od.ua./uk/30-2019>.

10. Борисова О. В. Тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні / О. В. Борисова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2017. – Вип. 1(2). – С. 331-338.

11. Вакуленко В. М. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів України / В. М. Вакуленко, О. С. Ігнатенко, О. Ю. Лебединська. – Київ : Укр. акад. держ. упр. при Президентові України, 2012. – 112 с.

12. Вершицкий А. В., Вершицкая Е. Р. Инфраструктурное обеспечение повышения конкурентоспособности туризма / А. В. Вершицкий, Е. Р. Вершицкая // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – Том 23 (62). – 2015. – № 3. – С. 72-80.

13. Гінда М. І. Тенденції розвитку ресторанного господарства / М. І. Гінда // Збірник матеріалів Всеукраїнської науковопрактичної конференції «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи» (м. Львів, 29.11.2016 р.). – Львів : МАУП, 2016. – Ч.1. – 360 с. – С.301-306.

14. Грайворонська Н. І. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону : бібліографічний путівник : Ч. 2 / Н. І. Гайворонська, Л. М. Конопля. – Харків : ХОУНБ, 2015. – 302 с.

15. Голиков А. П. Харьковская область : региональное развитие : состояние и перспективы : монография / А. П. Голиков, Н. А. Казакова, М. В. Шуба. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. – 114 с.

16. Голиков А. П. Харьковская область / А. П. Голиков, А. Л. Сидоренко. – Харьков : РВП «Оригінал», 2013. – 128 с.

17. Голиков А. П. Харьковская область : Природа, население, хозяйство / А. П. Голиков, А. Л. Сидоренко. Харьков : Бізнес Інформ, 2017. – 288 с.

18. Горіна Г. О. Інфраструктура регіональних ринків туристичних послуг : монографія / Г. О. Горіна, О. Б. Чернега, Г. А. Богатирьова. – Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. – 145 с.

19. Грецька-Миргородська В. Харків – Smart City. Управління інвестиційного розвитку та іміджевих проектів Харківської міської ради / В. Грецька-Миргородська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://invest.kh.ua/ua/kharkiv-strategy-success/image-projects/924-kharkiv-smartcity>.

20. Гросул В. А. Тенденції сучасного розвитку підприємств ресторанного господарства в Україні та Харківській області / В. А. Гросул, Т. П. Іванова // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія : Економіка. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. – Вип. 1(49). – Том 1. – С. 143-149.

21. Давидова О. Напрями вдосконалення державного регулювання туристичної діяльності в Україні / О. Давидова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 8 (61). – С. 65-70.

22. Дишловий І. М. Питання формування та функціонування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі регіону / І. М. Дишловий // Економічні інновації. – 2017. – Вип. 44. – С. 79-89.

23. Довгаль Г. В. Інвестиційна привабливість як чинник формування туристичного іміджу у Харківському регіоні / Г. В. Довгаль // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2016. – № 961. – С. 171-175.

24. Довгаль Г. В., Омельченко Н. І. Туристична привабливість Харкова : сучасний стан та перспективи / Г. В. Довгаль, Н. І. Омельченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2018. – Вип. 7. – С. 109-114.

25. ДСТУ 28681.1-95 «Туристично-екскурсійне обслуговування. Туристичні послуги : Проектування туристичних послуг».

26. ДСТУ 28681.2-95 «Туристично-екскурсійне обслуговування. Туристичні послуги: Загальні вимоги».

27. ДСТУ 28681.3-95 «Туристично-екскурсійне обслуговування

Туристичні послуги: вимоги із забезпечення безпеки туристів та екскурсантів».

28. ДСТУ 4268:2003 Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги. Чинний від 2004-07-01. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-941>.

29. ДСТУ 4269:2003 Послуги туристичні. Класифікація готелів. Чинний від 2004-07-01. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/search/?q=4269%3A2003+>.

30. ДСТУ 4281:2004 Заклади ресторанного господарства. Класифікація. Чинний від 2004- 07-01. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-939>.

31. ДСТУ 4527:2006 Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення [Чинний від 2006-10-01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 28 с. (Національний стандарт України).

32. Євтушенко Н. А. Стан та перспективи розвитку в'їзного туризму на Харківщині / Н. А. Євтушенко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2018. – № 824. – Серія : Геологія– географія– екологія. – С. 99-105.

33. Єрмаченко В. Є., Дехтяр Н. А. Регіональна політика в галузі туризму : основні підходи (на прикладі Харківської області) / В. Є. Єрмаченко, Н. А. Дехтяр // Географія та туризм. – Вип. 10. – 2015. – С. 122-130.

34. Єроєєва Г. М. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону : бібліогр. путівник / Г. М. Єроєєва. – Харків : Управління культури і туризму Харківської облдержадміністрації, 2018. – 203 с.

35. Івах І. В., Богдан Н. М., Оболенцева Л. В. Проблеми та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в харківському регіоні в контексті реалізації його економічних інтересів / І. В. Івах, Н. М. Богдан, Л. В. Оболенцева // ScienceRise. – 2015. – № 11(1). – С. 11-15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_11\(1\)__3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_11(1)__3).

36. Керанчук Т. Л. Сучасний стан та проблеми розвитку підприємств

готельного і ресторанного бізнесу / Т. Л. Керанчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2018. – № 4(20). – С. 34-42.

37. Клімов О. В., Вовк О. Г., Філатова О. В. Природно-заповідний фонд Харківської області : Довідник / О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова. – Харків : Райдер, 2015. – 304 с.

38. Колективні засоби розміщення в Україні у 2016 р. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

39. Колективні засоби розміщення в Україні у 2017 р. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

40. Колективні засоби розміщення в Україні у 2018 р. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

41. Кондратенко Н. О., Оболенцева Л. В. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку готельного бізнесу в регіонах України / Н. О. Кондратенко, Л. В. Оболенцева // Проблеми економіки. – 2019. – № 4. – С. 72-80.

42. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=8096&base=77.

43. Коржилов Л. І. Особливості інфраструктурного забезпечення галузі туризму в Харківському регіоні / Л. І. Коржилов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 159-164. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_1_31.

44. Круль Г. Я. Основи готельної справи : навч. посіб. / Г. Я. Круль. – Київ : Центр навчальної літератури, 2017. – 368 с.

45. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України : навч. посіб. / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – Київ : Альтер-прес, 2017. – 369 с.

46. Марцин Т. О. Проблеми та перспективи розвитку готельного

господарства України / Т. О. Марцин, Т. В. Буряк // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ : КНТЕУ, 2014. – 391 с.

47. Музиченко-Козловська О. В. Туристичний брендинг : сутність, складові та переваги / О. В. Музиченко-Козловська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка. Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку». – 2014. – № 797. – С. 396-402.

48. Організація послуг харчування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://generation.at.ua/load/knigi/organizacija_poslu.

49. Остапенко Я. О. Статистичний аналіз підприємств готельного господарства та прогнозування його розвитку / Я. О. Остапенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 8. – С. 1216-1221.

50. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ukrstat.gov.ua>.

51. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

52. Офіційний сайт Державної екологічної інспекції в Харківській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecoinsp.kharkov.ua/pzf.html>.

53. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/uk>.

54. Писаревський І. М. Туризм і місто : досвід, проблеми та перспективи : монографія / І. М. Писаревський. – Харків : ХНАМГ, 2015. – 284 с.

55. Погоріляк О. О. Готельний комплекс як складова регіональної економічної інфраструктури / О. О. Погоріляк // Вісник Львівського університету. – Серія економічна. – 2015. – № 50. – С. 236-243.

56. Подлепіна П. О. Функціонування готельного господарства України в контексті сучасних тенденцій розвитку економіки / П. О. Подлепіна // Туризм і гостинність в Україні : стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матеріали I Міжнар. наукпракт. конф. – Черкаси : Брама-Україна, 2016. – С. 370-374.

57. Подлепіна П. О. Сучасний стан та перспективи розвитку готельного господарства в Харківській області / П. О. Подлепіна, О. О. Євтушенко, І. А. Чуєнко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2017. Вип. 6. С. 191-197. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2017_6_31.

58. Поклонский Ф. Е. Влияние туристической инфраструктуры на развитие туризма / Ф. Е. Поклонский // Економіка та організація туризму. – 2015. – С. 205-208.

59. Покоłodна М. М. Рекреаційні ресурси Харківської області, їх географічна характеристика та раціональне використання : дис... канд. геогр. наук: 11.00.11 / М. М. Покоłodна. – Харків, 2013. – 246 с.

60. Полчанінова І. Л. Доступність інфраструктури колективних засобів розміщення Харківського регіону в сегменті інклюзивного туризму / І. Л. Полчанінова, В. Д. Онопко, А. Ю. Спиця // Бізнес Інформ. – 2018. – № 10. – С. 229-234.

61. Полчанінова І. Л. Екологічна стійкість індустрії гостинності Харківського регіону : сприйняття туристами екологічних практик засобів розміщення / І. Л. Полчанінова, Л. М. Крайнюк, М. М. Покоłodна // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – Харків : ХНАДУ. – 2019. – № 2 (23). – С. 100-117.

62. Полякова О. Ю. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52-57.

63. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Кабінету Міністрів України № 928 від 3 вересня 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-п>.

64. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95 ВР зі змінами та

доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

65. Природно-заповідний фонд Харківської області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pzfkharikov.org.ua.

66. Радіонова О. М. Аналіз сучасного стану готельного бізнесу в Харківському регіоні / О. М. Радіонова, Г. В. Тімакова // Економіка та суспільство. – 2018. – № 14. – С. 626-631.

67. Рекун Г. П. Оцінка впливу туристичних чинників на розвиток Харківського регіону / Г. П. Рекун, Я. А. Стаднюк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2014. – № 2(1). – С. 44-50.

68. Решетченко С. І. Особливості динаміки атмосферних явищ на території Харківської області / С. І. Решетченко, М. Христосов // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. праць. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – Вип. 26. С. 61-66.

69. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf>.

70. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму : теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 537 с.

71. Требух А. А. Туристичний кластер як форма посилення конкурентних переваг регіону / А. А. Требух, Н. А. Бандура // Науковий вісник НДТУ України. 2016. – С. 265-270.

72. Туристична діяльність в Україні у 2016 р. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

73. Туристична діяльність в Україні у 2017 р. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

74. Туристична діяльність в Україні у 2018 р. Статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

75. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року.

Статистичний збірник. Київ, 2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf.

76. Чудновский А. Д. Социально-экономическое развитие регионов как фактор формирования спроса на туристские услуги / А. Д. Чудновский, М. А. Жукова, В. С. Сенин. – Москва : КНОРУС, 2013. 128 с.

77. Шамара І. М. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Харківській області / І. М. Шамара, І. В. Скоряк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2018. – Вип. 8. – С. 211-217. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_8_27.

78. Шталь Т. В. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства України та Харківського регіону / Т. В. Шталь, О. В. Кот, А. С. Дядін // Вісник Львівської комерційної академії. – 2015. – Серія Економічна. – Випуск 38. – С.137-141.

79. Яковчук О. В. Туристичний кластер Харківщини : монографія / О. В. Яковчук. – Харків : ФОП Панов А. М., 2019. – 432 с.

80. Ярошенко І. В. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Харківської області та її адміністративно-територіальних одиниць / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2016. – № 1. – С. 106-118.

Додаток А

Таблиця А1 – Адміністративні одиниці Харківської області на 1 січня 2019 р

Адміністративна одиниця	територія			чисельність населення			Щільність населення	
	км2	питома вага, %	ранг	тис. осіб	питома вага, %	ранг	осіб на 1 км2	ранг
Харківська область, у тому числі райони:	31418,5	100,0	–	2737,2	100,0	–	87	–
Балаклійський	1986,5	6,32	1	83,0	3,03	4	42	12
Барвінківський	1364,5	4,34	7	22,8	0,83	23	17	30
Близнюківський	1380	4,39	5	19,7	0,72	27	14	32
Богодухівський	1160,3	3,69	14	39,7	1,45	12	34	14
Борівський	875,3	2,79	23	17,3	0,63	30	20	25
Валківський	1010,5	3,22	18	32,0	1,17	15	32	15
Великобурлуцький	1220,8	3,89	10	22,9	0,84	22	19	28
Вовчанський	1888,6	6,01	2	47,7	1,74	9	25	20
Дворічанський	1112,4	3,54	16	18,2	0,67	28	16	31
Дергачівський	895,2	2,85	22	95,1	3,48	3	106	9
Зачепилівський	794	2,53	24	15,5	0,57	32	20	26
Зміївський	1364,7	4,34	6	72,4	2,65	5	53	10
Золочівський	968,6	3,08	21	26,8	0,98	19	28	17
Ізюмський	1553,5	4,94	3	17,9	0,65	29	12	34
Кегичівський	782,5	2,49	25	21,3	0,78	25	27	19
Коломацький	329,5	1,05	28	7,3	0,26	34	22	21
Красноградський	985,1	3,14	19	45,2	1,65	11	46	11
Краснокутський	1040,8	3,31	17	28,7	1,05	18	28	18
Куп'янський	1280,3	4,07	9	25,3	0,92	20	20	27
Лозівський	1403,5	4,47	4	29,8	1,09	17	21	23
Нововодолазький	1182,7	3,76	12	33,9	1,24	13	29	16
Первомайський	1194,5	3,80	11	16,3	0,60	31	14	33
Печенізький	467,5	1,49	26	10,3	0,38	33	22	22
Сахновщинський	1169,9	3,72	13	21,8	0,80	24	19	29
Харківський	1364,3	4,34	8	182,9	6,68	2	134	8
Чугуївський	1148,6	3,66	15	46,8	1,71	10	41	13
Шевченківський	977,4	3,11	20	20,8	0,76	26	21	24
м. Харків	350	1,11	27	1451,1	53,01	1	4146	1
м. Ізюм	40,8	0,13	29	51,2	1,87	8	1254	5
м. Первомайський	30,8	0,10	32	31,0	1,13	16	1006	6
Куп'янська міськрада	33,4	0,11	30	57,5	2,10	7	1721	4
Лозівська міськрада	18,1	0,06	33	67,0	2,45	6	3702	2
Люботинська міськрада	31,1	0,10	31	24,7	0,90	21	793	7
Чугуївська міськрада	12,8	0,04	34	33,2	1,21	14	2596	3

Додаток Б

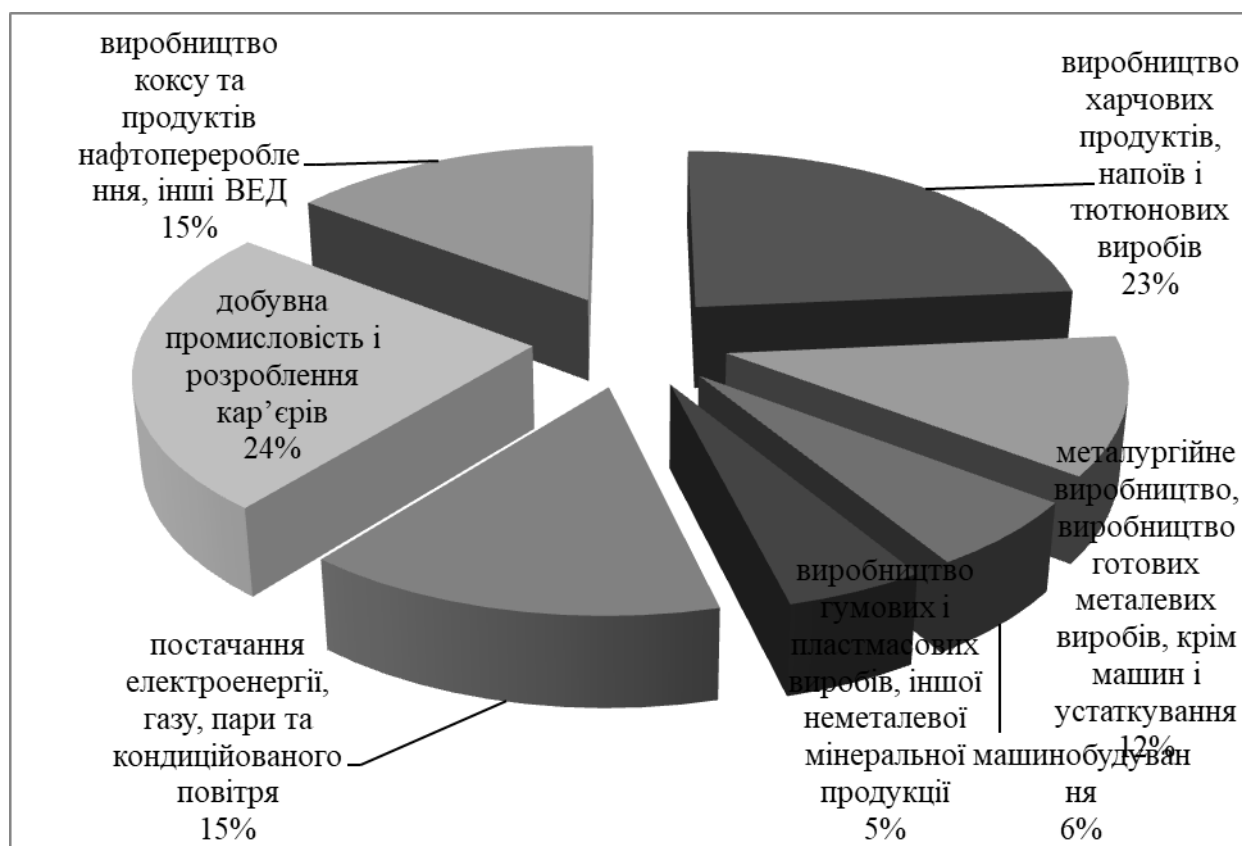

Рисунок Б1 – Структура промисловості у Харківській області у 2018 р.

Додаток В

Таблиця В1 – Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за адміністративно – територіальними одиницями Харківської області за 2016–2018 рр

Адміністративна одиниця	2016 р.			2017 р.			2018 р.		
	Млн грн	питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	питома вага в області, %	Ранг
Харківська область, у т. ч.	56876,3	100,0	–	60381,1	100,0	–	62814,5	100,0	–
Балаклійський	7419,2	13,0	2	7353,9	12,2	2	7493,2	11,9	2
Барвінківський	...*	–	–	15,2	0,0	19	29,1	0,0	20
Близнюківський	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Богодухівський	208,6	0,4	11	216,0	0,4	12	324,7	0,5	10
Борівський	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Валківський	18,4	0,0	19	21,3	0,0	18	51,2	0,1	18
Великобурлуцький	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Вовчанський	283,2	0,5	9	290,2	0,5	11	274,9	0,4	11
Дворічанський	5,8	0,0	20	2,4	0,0	21	22,3	0,0	21
Дергачівський	2793,1	4,9	5	2708,6	4,5	5	3130,2	5,0	5
Зачепилівський	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Зміївський	3054,8	5,4	4	3775,8	6,3	4	4214,7	6,7	4
Золочівський	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Ізюмський	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Кегичівський	99,4	0,2	15	6,1	0,0	20	7,0	0,0	22
Коломацький	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Красноградський	81,7	0,1	17	98,4	0,2	17	145,8	0,2	13
Краснокутський	74,9	0,1	18	116,0	0,2	15	56,4	0,1	17
Куп'янський	–	–	–	–	–	–	...*	–	–
Лозівський	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Нововодолазький	249,4	0,4	10	583,1	1,0	9	259,5	0,4	12
Первомайський	...*	–	–	...*	–	–	...*	–	–
Печенізький	...*	–	–	...*	–	–	38,7	0,1	19

Додаток Д

Таблиця Д1 –

Демографічна ситуація в Харківській області й окремих регіонах України у
2014–2018 рр.

Область	Частка чисельності населення в Україні, %		Природний приріст, скорочення (-) на 1 тис. осіб населення		Кількість живонароджених на 1 тис. осіб населення		Кількість смертей на 1 тис. осіб населення	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	7,63	7,59	-5,0	-8,5	11,1	7,8	16,1	16,3
Київська	4,03	4,24	-4,3	-7,6	12,1	8,7	16,4	16,3
Львівська	5,9	5,99	-0,9	-3,8	11,9	9,2	12,8	13,0
Полтавська	3,38	3,31	-7,1	-9,6	10,0	7,2	17,1	16,8
Сумська	2,62	2,55	-8,0	-9,9	9,2	6,5	17,2	16,4
Харківська	6,36	6,35	-5,2	-8,6	10,1	7,3	15,3	15,9
Україна	100,0	100,0	-3,9	-6,1	10,8	8,7	14,7	14,8

Додаток Е

Таблиця Е1 – Міграційна ситуація в Харківській області й окремих регіонах України у 2014–2018 рр.

Область	Усього міграційний приріст, скорочення (-), осіб		у т.ч. міжнародна міграція, осіб		Загальний коефіцієнт міграційного приросту, скорочення (-) на 10 тис. населення		Коефіцієнт безробіття (за методологією МОП), %	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	431	2 552	644	416	1,3	7,9	8,0	8,0
Київська	11 120	27 142	1 335	1 758	64,4	154,1	8,0	6,3
Львівська	1 543	1 886	364	133	6,1	7,5	8,6	6,9
Полтавська	1 050	76	774	845	7,2	0,5	11,5	11,2
Сумська	-401	-2 103	306	356	-3,6	-19,3	9,5	8,7
Харківська	8 261	4 534	5 467	2 420	30,2	16,9	7,8	5,3
Україна	22 592	18 589	21 099	15 055	5,3	4,4	9,3	8,8

Додаток Ж

Таблиця Ж1 – Динаміка сільського господарства в Харківській області й окремих регіонах України у 2014–2018 рр.

Область	Частка продукції сільського господарства в Україні, %		Обсяг продукції сільського господарства на одну особу, грн	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	6,46	4,73	3 824	5 792
Київська	8,82	9,27	9 938	20 752
Львівська	3,33	2,88	2 554	4 494
Полтавська	8,18	6,90	10 956	19 338
Сумська	3,87	5,00	6 669	18 114
Харківська	5,63	5,19	4 005	7 617
Україна	100	100	4 525	9 328

Додаток К

Таблиця К1 – Динаміка рослинництва в Харківській області й окремих регіонах
України у 2014–2018 рр.

Область	Частка продукції рослинництва в Україні, %		Обсяг продукції рослинництва на одну особу, грн	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	5,25	4,83	2 296	4 856
Київська	7,08	7,63	5 887	14 035
Львівська	3,56	2,35	2 016	3 014
Полтавська	9,02	6,76	8 907	15 556
Сумська	4,51	5,43	5 742	16 151
Харківська	6,02	5,31	3 162	6 410
Україна	100	100	3 340	7 661

Додаток Л

Таблиця Л1 – Динаміка тваринництва в Харківській області й окремих регіонах
України у 2014–2018 рр.

Область	Частка продукції тваринництва в Україні, %		Обсяг продукції тваринництва на одну особу, грн.	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	9,85	4,28	1 529	936
Київська	13,73	16,79	4 052	6 717
Львівська	2,68	5,30	538	1 479
Полтавська	5,84	7,55	2 049	3 782
Сумська	2,05	3,03	927	1 963
Харківська	4,52	4,60	843	1 207
Україна	100	100	1 185	1 667

Додаток М

Таблиця М1 – Стан і динаміка розвитку сфери освіти в Харківській області й окремих регіонах України у 2014–2018 рр

Область	Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, у % до кількості дітей відповідного віку		Кількість учнів закладів загальної середньої освіти у розрахунку на 10 тис. населення, осіб		Кількість вихованців закладів позашкільної освіти сфери освіти, на 10 тис. населення, осіб		Кількість учнів, слухачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у розрахунку на 10 тис. населення, осіб		Кількість студентів закладів вищої освіти у розрахунку на 10 тис. населення, осіб	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	63	64	925	1 029	257	253	80	69	411	348
Київська	65	72	1041	1 201	383	467	55	46	185	152
Львівська	49	52	1010	1 097	242	223	119	86	509	478
Полтавська	72	70	882	957	311	278	82	70	356	323
Сумська	73	74	829	888	495	505	95	85	362	313
Харківська	62	65	835	921	314	538	57	50	696	639
Україна	55	58	874	959	284	301	73	60	393	361

Додаток Н

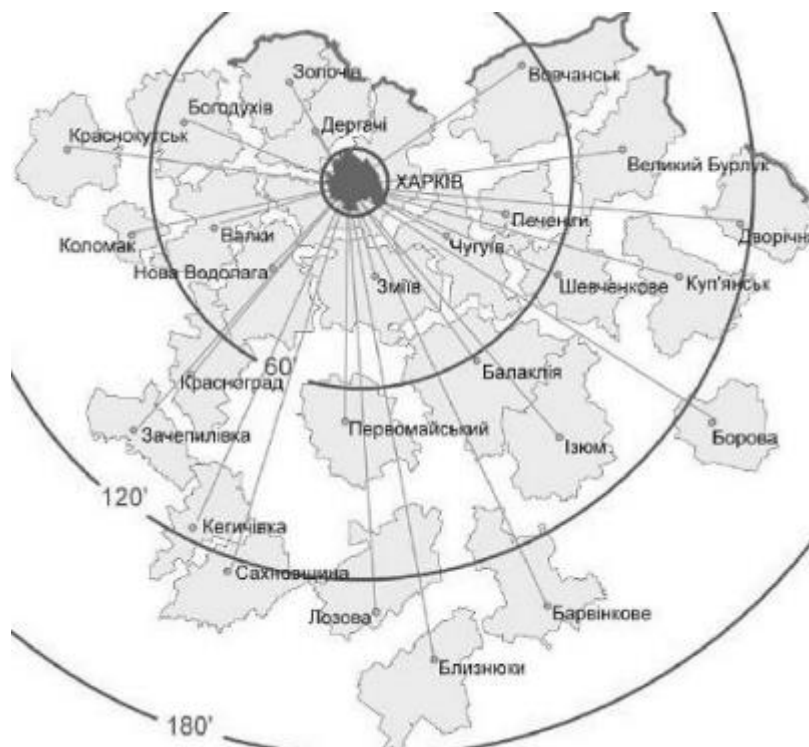

Рисунок Н1 – Часова доступність від Харкова до райцентрів автошляхами (хв)

[9]

Додаток П

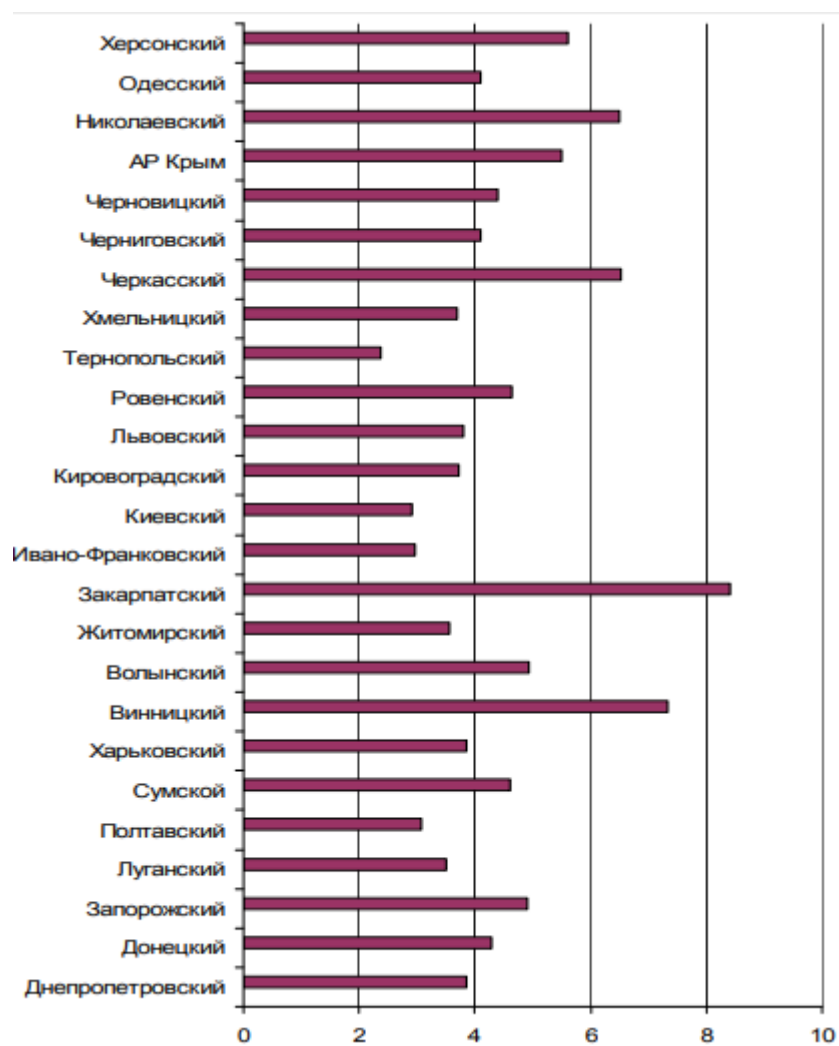

Рисунок П1 – Водно-ресурсний потенціал регіонів України

Додаток Р

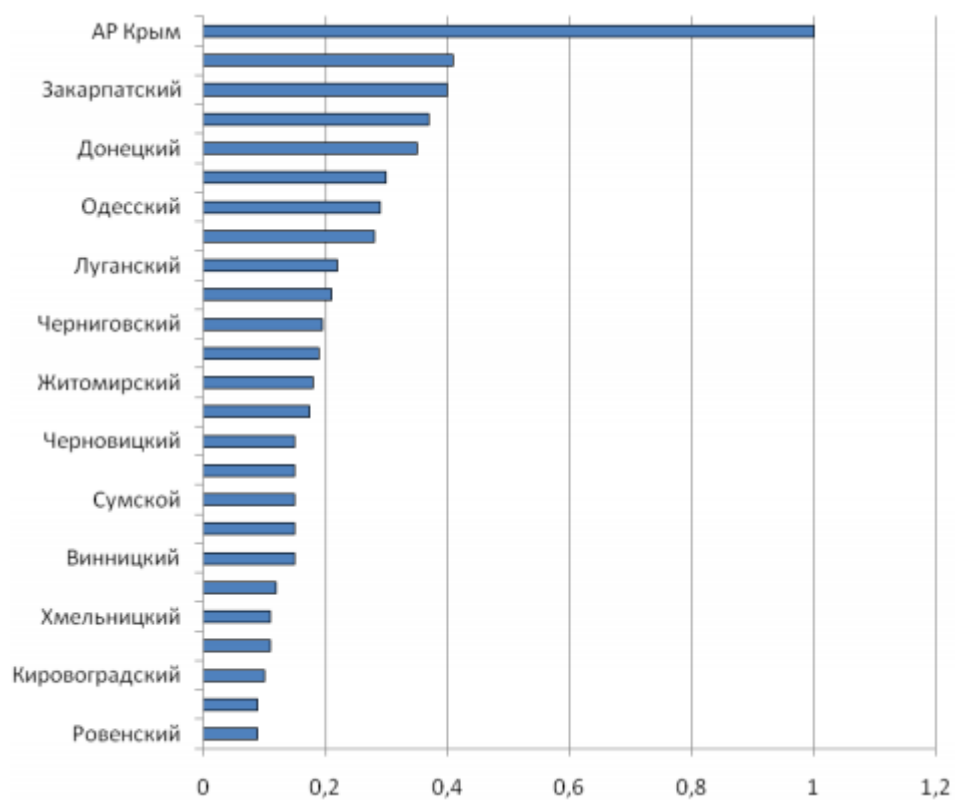

Рисунок Р1 – Забезпеченість природно-рекреаційним потенціалом регіонів України [14]

Додаток С

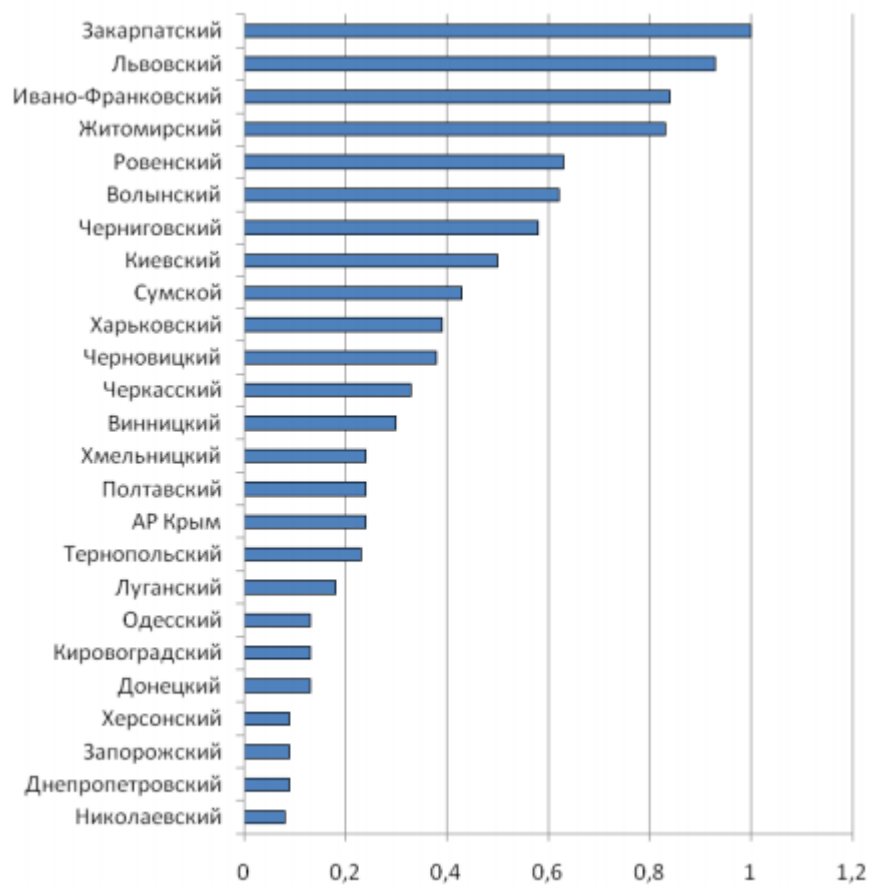

Рисунок С1 – Забезпеченість регіонів України лісовим природно-ресурсним потенціалом [14, с. 117]

Додаток Т

Таблиця Т1 – Структура міжнародних туристичних потоків, 2018 р.(Харківська область)

Структура виїзного туристичного потоку								
Від 500 туристів на рік	Країна	Кількість туристів	Частка	Від 100 до 500 туристів на рік	Країна	Кількість туристів	Частка	
	Туреччина	28168	45,96%		Росія	497	0,81%	
	Єгипет	16712	27,27%		Китай	430	0,70%	
	Чехія	1608	2,62%		Хорватія	346	0,56%	
	інші	1371	2,24%		Туніс	338	0,55%	
	Таїланд	948	1,55%		Італія	335	0,55%	
	Франція	920	1,50%		Польща	299	0,49%	
	Угорщина	755	1,23%		Греція	233	0,38%	
	Болгарія	740	1,21%		Шрі-Ланка	231	0,38%	
	ОАЕ	605	0,99%		Австрія	229	0,37%	
Від 10 до 100 туристів на рік				1159	1,89%	Домініканська республіка	213	0,35%
Менше 10 туристів на рік				103	0,17%	Ізраїль	147	0,24%
						Індонезія	140	0,23%
						Іспанія	135	0,22%
Структура туристичних прибуттів*								
№	Країна	Кількість	Частка	№	Країна	Кількість	Частка	
1	Росія	4806	43,34%	9	Китай	179	1,61%	
2	Білорусь	1228	11,07%	10	Франція	150	1,35%	
3	Німеччина	636	5,74%	11	Австрія	144	1,30%	
4	США	581	5,24%	12	Азербайджан	136	1,23%	
5	Італія	352	3,17%	13	інші	129	1,16%	
6	Туреччина	328	2,96%	14	Нідерланди	114	1,03%	
7	Польща	274	2,47%	15	Ізраїль	110	0,99%	
8	Сполучене Королівство	213	1,92%	16	Болгарія	106	0,96%	
Разом		11089		100%				

*представлені країни, з яких прибуло не менше 100 туристів

Додаток У

Таблиця У1 – Характеристика санаторіїв Харківського регіону

№	Назва	Основний лікувальний ресурс	Лікування	Ціна на розміщення високої категорії, грн	Ціна на розміщення низької категорії, грн
1	Березівські мінеральні води	Слабо мінералізована гід- рокарбонатна кальцієво- натрієво-магнієва вода з вмістом кремнієвої кислоти і значним вмістом органічних речовин, зовнішнє та внутрішнє застосування	Лікування хвороб органів травлення, сечостатевої системи, ендокринної системи та порушення обміну речовин; реабілітація учасників ліквідації аварії на ЧАЕС; реабілітація хворих хворобами органів травлення	700	450
2	«Роца»	Хлоридно-натрієві та вуг-лекислі води, зовнішнє та внутрішнє застосування	Лікування хвороб ока і при-даткового апарату, системи кровообігу; реабілітація хворих, які перенесли гострий інфаркт міокарда, нестабільну стенокардію, хі-рургічні втручання	730	435
3	«Ялинка»	Хлоридно-натрієві та вуг-лекислі води, зовнішнє та внутрішнє застосування	Реабілітація хворих з хворобами органів дихання не туберкульозного характеру; реабілітація хворих з хворобами ендокринної системи та порушеннями обміну речовин,	369	150
№	Назва	Основний лікувальний ресурс	Лікування	Ціна на розміщення високої категорії, грн	Ціна на розміщення низької категорії, грн
4	«Високий»	Хлоридно-натрієві та вуг-лекислі води, зовнішнє та внутрішнє застосування	Лікування хворих із захворюваннями органів дихання неспецифічного характеру; реабілітація вагітних	515	300

Додаток Ф

Таблиця Ф1 – SWOT-аналіз лікувально-оздоровчої діяльності в Харківському регіоні [складено автором]

Strengths– Сильні сторони	Weaknesses – Слабкі сторони
<p>1) Більш дешева вартість лікувально-оздоровчого продукту у порівнянні з закордонними та західноукраїнськими санаторіями;</p> <p>2) Оздоровчі ресурси (мінеральні води та кліматичні дані), які за своїми якостями не поступаються Західноукраїнським аналогам;</p> <p>3) Орієнтація українського споживача на вітчизняний (регіональний) туристичний продукт, яка стала пануючою тенденцією у туристичному секторі після 2014 року;</p>	<p>1) Недостатньо розвинена та застаріла інфраструктура, що не відповідає сучасним вимогам комфорту;</p> <p>2) Повна відсутність певних елементів лікувально-оздоровчої індустрії (так, в області наявні лише 2 санаторії-профілакторії, а державні пансіонати відпочинку взагалі відсутні)</p> <p>3) Недосконала законодавча база для провадження туристичної діяльності;</p> <p>4) Потреба у значній рекламній кампанії та просунення регіону як лікувально-оздоровчої дестинації;</p> <p>5) Низький рівень сервісу, відсутність додаткових послуг у закладах лікування (відсутність елементів анімації у програмах).</p>
<p>Opportunities – Можливості</p> <p>1) Розвиток напряму дитячої лікувально-оздоровчої діяльності;</p> <p>2) Можливість залучення туристів з усієї Лівобережної України та оволодіння даним сегментом ринку;</p> <p>3) Більш широке залучення відпочиваючих молодого віку та іноземців внаслідок потужного просування санаторіїв в соцмережах;</p> <p>4) Збільшення прибутків внаслідок переорієнтації профілю санаторних закладів з діяльності по оздоровленню населення, що фінансується за державні кошти на комерційну модель діяльності.</p> <p>5) Інтенсифікація потоків лікувально-оздоровчого туризму посилить ефект мультиплікації та призведе до створення нових кластерних комплексів.</p>	<p>Threats – Загрози</p> <p>1) Погіршення економічної й політичної ситуації в країні;</p> <p>2) Виснаження природних факторів;</p> <p>3) Зростання конкуренції на рівні туристичних макрорегіонів країни;</p> <p>4) Посилення стагнації інфраструктурної бази;</p> <p>5) Неконтрольована приватизація санаторіїв та баз відпочинку і підвищення цінової політики даних закладів, яка стане неприйнятною для населення.</p>